

LUNDS
UNIVERSITET

MÄN OM MÄN

Om unga mäns syn på maskulinitet, sexuellt våld och våldtäkt

Författare: Aniara Lagergren & Tove Engström
Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp
Beteendevetenskapligt kandidatprogram
Sociologiska institutionen, VT 2014
Handledare: Bo Isenberg

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
1.2 Definitioner och avgränsningar	2
1.3 Uppsatsens disposition	3
2 Bakgrund och tidigare forskning	4
2.1 Nära oss	4
2.2 Den aktuella våldtäktsdebatten	5
2.3 Sexualbrottslagstiftningen då och nu	5
2.4 Pilotstudie	6
2.5 Katarina Wennstam om samhällets syn på våldtäkt	7
2.6 Making of masculinities	8
2.7 Ungdomar, maskulinitet och våld	10
3 Teori	11
3.1 Reflektioner kring teorival	11
3.2 Genusordningen, genus och heteronormativitet	12
3.3 Maskuliniteter och hegemonisk maskulinitet	13
3.4 Våldtäktskultur	14
3.5 Det idealiska offret	16
4 Metodologisk ansats	17
4.1 Kvalitativ forskning och kunskapsteori: Djup, förståelse och tolkning	17
4.2 Fokusgruppsdiskussion: Möjligheter och begränsningar	18
4.3 Urval och genomförande	18
4.4 Metodkombination: Uppföljning genom djupintervjuer	20
4.5 Etiska reflektioner	20
4.6 Validitet och reliabilitet	21
5 Analys	22
5.1 Normer och föreställningar om maskulinitet	22
5.1.1 Så ska man (inte) vara	22
5.1.2 Macho man	23
5.1.3 “Stark inför andra män” – maskulinitet som social angelägenhet	25
5.2 Synen på sexuellt våld och våldtäkt	26

5.2.1 “Det kommer inte hända mig” – sexuellt våld och våldtäkt som en kvinnofråga?	26
5.2.2 “Vi vill inte vara offer”	29
5.2.3 “Allt är inte våldtäkt” – synen på offer och förövare	30
5.2.4 Ansvar och lösningar	33
6 Sammanfattning och reflekterande diskussion	35
Referenslista	38
Bilaga 1: Introduktion diskussions- och intervjuguide	41
Bilaga 2: Diskussionsguide	42
Bilaga 3: Intervjuguide	43

Tack

Ett stort tack till vår fina handledare Bo Isenberg för all stöttning och vägledning genom vårt uppsatsskrivande. Kloka ord, nyfikna frågor och inspirerande samtal med Dig motiverade och skapade trygghet i vår arbetsprocess.

Vi vill också tacka alla deltagare – utan Er medverkan, Er öppenhet och Ert engagemang hade denna uppsats aldrig blivit till.

Sammanfattning

2013 polisanmälades 17 700 fall av sexualbrott i Sverige. Nationella Trygghetsundersökningen (NTU 2014:1) uppskattar att endast 10 % av alla sexualbrott polisanmäls. 98 % av de som misstänks för sexualbrott är män, där unga män är överrepresenterade (Brottsförebyggande rådet (Brå) 2014). De senaste åren har debatten om sexuellt våld och våldtäkt intensifierats, inte minst till följd av en rad uppmärksammande våldtäktsdomar. Sexuellt våld och våldtäkt är ett stort samhällsproblem i Sverige och kampen för att förebygga och förhindra detta drivs på flera arenor, såväl politiska som ideella. Mot bakgrund av detta ville vi undersöka unga mäns syn på och resonemang kring sexuellt våld och våldtäkt, samt vilka normer och föreställningar kring maskulinitet som unga män präglas av och om dessa i sin tur påverkar hur de resonerar kring sexuellt våld och våldtäkt. Syftet är således att lyfta unga mäns perspektiv på frågorna och att på så vis kunna fylla en kunskapslucka, som kan gynna förebyggande arbete mot sexuellt våld och våldtäkt i framtiden.

Studien har en kvalitativ metodologisk ansats; den bygger på en fokusgruppsdiskussion och fyra djupintervjuer, och har sin utgångspunkt i teoretiska begrepp som genusordning, våldtäktskultur, hegemonisk maskulinitet och det idealiska offret. Bland studiens centrala slutsatser framgår att deltagarna upplever svårigheter att relatera till frågor om sexuellt våld och våldtäkt. Detta kan delvis anknytas till den kunskapsbrist de själva identifierar, men också till föreställningar om sexuellt våld och våldtäkt som en "kvinnofråga", något som i sin tur kan relatera till de traditionella maskulinitetsnormer som deltagarna förhåller sig till så som exempelvis att vara stark, aktiv och obekymrad.

Nyckelord: Unga män, sexuellt våld och våldtäkt, normer, maskulinitet, våldtäktskultur

1 Inledning

Lever vi i en våldtäktskultur? Det var den första frågan som ställdes i samband med denna undersökning, som är starkt influerad av den våldtäktsdebatt som råder i media (åren 2013-2014) kring uppmärksammade våldtäktsdomar, i synnerhet av *FATTA-kampanjens*¹ lösningsfokuserade arbete “för en förändrad syn på sex, våldtäkt, övergrepp och lagstiftning” och ifrågasättande av destruktiva maskulinitetsnormer (FATTA 2014). 2013 polisanmäldes enligt Brå (2014) omkring 17 700 sexualbrott i Sverige. Mörkertalet är stort; man räknar med att bara 10 % av alla sexualbrott anmäls (NTU 2014:1, s. 37). 98 % av de som misstänks för sexualbrott är män, där unga män dominerar i statistiken (Brå 2014). FATTA-kampanjen utvecklade nyligen ett nytt projekt, *FATTA MAN*, tillsammans med organisationen *Män för jämställdhet* med syfte att män ska reflektera kring sexuellt våld, ta ansvar och *fatta*. (Män för jämställdhet 2014).

Men vad har egentligen unga män för föreställningar kring allt det som bland annat FATTA-kampanjen och Män för jämställdhet vill förändra? Hur tänker och diskuterar de kring frågor som rör sexuellt våld, våldtäkt, maskulinitetsnormer, ansvar och lösningar? Hur resonerar de kring det faktum att unga män är överrepresenterade bland misstänkta förövare i sexualbrottstatistiken och hur identifierar de möjliga orsaker till detta?

Vi valde att närma oss en grupp unga män som befinner sig i starten av ett utbildningsprojekt i jämställdhet, demokrati och mänskliga rättigheter där man bland annat arbetar opinionsbildande, håller egna utbildningar och föreläser för ungdomar. Gemensamt för denna urvalsgrupp är alltså att de är vad vi definierar som unga män, med erfarenhet att diskutera frågeställningar som ligger nära våra egna samt med framtida ambitioner att leda och inspirera andra ungdomar och arbeta aktivt mot våld och förtryck. Detta menar vi kan vara ett bra komplement till den forskning som bedrivits på området. “Det finns nämligen fortfarande en rad luckor inom den forskning som genomförts rörande kön och våld. En sådan lucka är att männen själva ofta saknas i dessa studier.” (Hertz & Johansson 2011, s. 107). Hertz och

¹ FATTA är en lösningsfokuserad kampanj som syftar till att få människor att reflektera kring övergrepp och att om en ny lagstiftning, baserad på just samtycke: “I detta kräver FATTA en förändrad syn på sex och sexuellt våld. Vi kräver en förändrad lagstiftning med samtycke som utgångspunkt samt mer resurser för att förändra de normer som skapar våldtäktsmän i vårt samhälle.” (FATTA 2014).

Johansson (2011) poängterar här undantagen då deltagare ofta består av män i fängelse eller män som genomgår någon form av behandling.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen är att studera hur unga män kan se på och problematisera sexuellt våld och våldtäkt samt vilka resonemang som förs för att förhindra och förebygga detta. I samband med detta vill vi undersöka hur unga män upplever och problematiserar manlighet och maskulinitetsnormer samt föreställningar kring våldtäktsoffer och förövare. Att lyfta unga mäns resonemang i dessa ämnen menar vi kan ge värdefull information då man exempelvis utvecklar våldsförebyggande metodmaterial och samtal med män om andra mäns sexuella våld. Vi menar också att den fokusgruppsdiskussion och de djupintervjuer vi genomfört i sig kan vara utvecklande för deltagarnas framtida jämställdhetsarbete. För att uppnå vårt syfte kommer vi i avsnittet *Analys* diskutera följande frågeställningar:

- Hur uppmärksammar och diskuterar unga män föreställningar och normer kring maskulinitet?
- Hur diskuterar unga män kring sexuellt våld och våldtäkt i relation till de föreställningar och normer om maskulinitet som lyfts fram?

1.2 Definitioner och avgränsningar

Med *unga män* syftar vi på personer som identifierar sig som män i åldern 18-30 år. Av etiska skäl har vi valt att sätta den undre gränsen vid 18 år. Den övre gränsen är satt till 30 år då vi tänker oss att en spridning i deltagarnas ålder blir en tillgång i samtal och diskussion samtidigt som vi upplever att 18-30 åringar delar liknande livsfas.

Vi använder oss genomgående av de båda begreppen *sexuellt våld* och *våldtäkt* i denna uppsats. Vi utgår från Nationellt Centrum för Kvinnofrids definition av sexuellt våld; "...kränkningar och övergrepp med sexuella förtecken. Det kan vara allt från att hota eller tjata till sig sex, till våldtäkt eller att den utsatta tvingas utföra olika typer av sexuella handlingar." (NCK 2014). Vidare menar vi att det finns en viktig poäng med att också skriva ut begreppet våldtäkt, då detta är den allvarligaste formen av sexuellt våld samt att det främst är kring detta begrepp som den aktuella debatten rör sig runt.

Vi avgränsade oss i vår studie till att undersöka tankar kring fenomenet våldtäkt ur *unga mäns* perspektiv. En grundläggande orsak till denna avgränsning består i att 98 % av de som misstänks för sexuellt våld är män, där just *unga* män är överrepresenterade (Brå 2014). Vi fann det även särskilt viktigt att undersöka unga mäns upplevelser framför äldre mäns upplevelser, då de förstnämnda tillhör den grupp i samhället som i störst utsträckning både *utövar* och *utsätts* för våld. Vi upplevde vidare att det finns en lucka i den aktuella debatten kring sexuellt våld och våldtäkt – var är männen? Och inte minst, vilka är *orsakerna* till mäns frånvaro i förändringsarbetet?

I vår studie är, som vi tidigare nämnt, faktorerna *kön* och *ålder* det vi tagit fasta på när vi etablerat kontakt med vår urvalsgrupp och vi har därmed gjort ett val att utelämna faktorer som bland annat sexualitet, etnicitet, klass och funktionalitet. Deltagarnas ålder stämde överens med det åldersspann vi eftersökte och kön var således den enda faktor vi kunde “påverka” då vi tagit beslutet att intervjua en *färdig* grupp. Det utbildningsprojekt vi närmast oss har nämligen både *tjejgrupper* och *killgrupper*, där vi valde killgruppen utifrån vårt empiriska begrepp *unga män*. Deltagarna ingår i sin tur olika subgrupper beroende på om de har gått färdigt utbildningen och fortsatt till nästa “nivå”, eller om de nyss påbörjat den. Vi valde en killgrupp som nyss påbörjat sin utbildning då vi föreställde oss att denna grupp skulle ge oss mindre formell information och där svaren alltså inte skulle bli för präglade av utbildningens “mantra”. Att utelämna faktorer vi nämnt ovan betyder inte att vi inte menar att de skulle kunna påverka vår studie – snarare tvärt om då alla dessa faktorer i sig själv och i samspel med varandra ger olika erfarenheter, förutsättningar och maktillgångar som går att analysera utifrån intersektionella perspektiv. Ett par gånger, främst i diskussioner kring maskulinitetsnormer, lyfte några av killarna sin etniska bakgrund och erfarenheter av att växa upp i andra kulturer kopplat till syn på maskulinitet. Föreställningar kring olika maskulinitetsnormer utifrån frågan “Vad finns det för förväntningar på unga män idag?” tolkade vi dock som relativt likartade bland alla deltagare i gruppen oavsett bakgrund. Tyngdpunkten i vår analys, när det kommer till just maskulinitetsnormer, fokuserar således på delade erfarenheter av att vara *ung* och att vara *man* i dagens samhälle. En intersektionell analys av vårt material utifrån de frågeställningar vi har och studiens syfte skulle kräva mer resurser och tid än vad vi har.

1.3 Uppsatsens disposition

Uppsatsens *första* kapitel ger en introduktion till det ämne vi valt att studera. Vi redogör därefter för studiens syfte ur vilka två konkreta frågeställningar formulerats. Detta avsnitt avslutas med en beskrivning av de definitioner och avgränsningar som vi gjort under studiens gång. Det *andra* kapitlet behandlar bakgrund och tidigare forskning som relaterar till uppsatsens ämne, medan vi i det *tredje* kapitlet återger de teoretiska utgångspunkter som studien präglats av. I ett *fjärde* kapitel beskriver och diskuterar vi de metodologiska ansatser som vi använt oss av för att samla in empiri till vår undersökning. I detta avsnitt redovisas även etiska reflektioner i anslutning till metoden. I uppsatsens *femte* kapitel presenteras vår analys. Uppsatsens *sjätte* och sista avsnitt utgörs av en sammanfattning av vår analys samt en reflektion där vi knyter samman och diskuterar vår studie.

2 Bakgrund och tidigare forskning

I detta avsnitt kommer vi först att beskriva vårt personliga intresse i förhållande till problemformuleringen för att vidare redogöra kort för den mediala debatten kring våldtäkt ur olika perspektiv och sammanfatta förändringar som skett, och sker, i sexualbrottslagstiftningen. Vi beskriver därefter en pilotstudie vi genomfört och hur den hjälpt till att utveckla vår undersökning. Vidare sammanställer vi en del av den aktuella forskningen inom området; en studie om hur maskulinitetsnormer påverkar unga män och två statistiska rapporter från Ungdomsstyrelsen som behandlar relationen mellan unga och våld. Vi kommer också lyfta Katarina Wennstams reportageböcker om samhällets syn på våldtäkt.

2.1 Nära oss

I startgropen för denna kurs gav vår kursansvarige oss rådet att inrikta studien på ett ämne som gör oss upprörda, något vi tog fasta på och som kom att forma valet av problemformulering. Som unga kvinnor är vi vana vid att tänka på våldtäkter – och kanske främst på hur vi måste göra allt i vår makt för att undvika dem. Så länge vi kan minnas har dessa tankar varit en självklar del i våra liv; vetskapen om att en kan bli våldtagen har blivit något nästan för givet taget. Redan som barn och vidare upp genom åren har vi fått lära oss att tänka på hur vi klär oss för att inte skicka ut “fel signaler”, att aldrig lämna en drink obevakad, att på väg hem en mörk kväll alltid vara beredd med en nyckelknippa i näven – eller genom att låtsasprata i mobiltelefonen. Denna oro är något vi delar med många, inte minst med våra nära och kära. Vi har allt för många vänner, kvinnor, som har utsatts för

sexuellt våld, våldtäkt eller hot om detta. Som kvinna är en medveten om och präglas av denna insikt; du kan bli offer för en våldtäkt. Vi tror inte att detta behöver vara något för givet taget; vi tror att alla former av sexuellt våld upprätthålls och reproduceras genom normaliseringsprocesser överallt i samhället men att dessa går att kritisera och därmed förändra. För att uppnå detta tror vi att man måste försöka urskilja och förstå olika mekanismer och strukturer som anknyter till problematiken. Denna studie är vårt försök att förvärva kunskap kring fenomenet våldtäkt och, om möjligt, bidra till förändring.

2.2 Den aktuella våldtäktsdebatten

Vi har vid tiden för denna undersökning, våren 2014, och året dessförinnan, kunnat ta del av en mängd debattartiklar i media som på olika sätt belyser problematiken kring våldtäkter i samhället. Diskussioner kring en lag om samtycke, kring mäns "monopol" på våld samt kring begreppet våldtäktskultur har utgjort några av de centrala delarna i denna debatt². Sedan en tid tillbaka har också alla politiska partier ställt sig positiva till en utredning av den nya samtyckeslagen³. I flertalet städer har stora demonstrationer⁴ och evenemang för samtycke samlat många människor. I webbtidningen *Politism* beskrivs våldtäktskultur som en kultur där kvinnor lever med ett ständigt närvarande hot; risken för att bli våldtagen. Vidare kännetecknas här våldtäktskultur av att kvinnor förväntas ta ansvar för att inte bli våldtagna; de "skuldbeläggs för sin egen våldtäkt om de inte lever upp till de krav som våldtäktskulturen har ställt upp på hur kvinnor ska skydda sig" (Gustavsson 2013). I en våldtäktskultur betraktas mäns sexualitet som något okontrollerbart samtidigt som den manliga, aggressiva sexualiteten idealiseras. I denna kultur riskerar dessutom "manligheten" hos män att ifrågasättas om egenskaper som svaghet, mjukhet eller ömhet manifesteras till andra män. (ibid).

2.3 Sexualbrottslagstiftningen då och nu

I 6 kap. i brottsbalken regleras de brott som ingår i sexualbrottslagstiftningen där grov våldtäkt, våldtäkt och våldtäkt mot barn är de mest allvarliga brotten av sexuella övergrepp. (Brå 2014). Andra brottstyper som ingår i sexualbrottslagen är bland annat sexuellt tvång, sexuellt ofredande och köp av sexuell tjänst. Straffpåföljden för våldtäkt är fängelse i två till

² (Leijonhufvud 2014; Schyman 2014; Berglin 2014)

³ (Wigerström 2014)

⁴ (By & Lagerwall 2014)

sex år medan straffpåföljden för grov våldtäkt är fyra till tio år (Polisen 2014). 6 kap. i brottbalken infördes 1965 och har förändrats många gånger sedan dess. 1984 och 2005 omarbetades den helt och hållet. Omarbetningen 2005 innebar bland annat "... att ytterligare förstärka och tydliggöra varje människas absoluta rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande..." (Brå 2014). Framförallt utvidgades här brottstypen våldtäkt. Det senaste tillägget i sexualbrottslagstiftningen skedde sommaren 2013 som bland annat kräver att domstolen behöver fokusera mer på hur allvarlig kränkningen av våldtäkten varit exempelvis i termer av hur lång tid övergreppet varade och om den innehöll förnedrande och kränkande inslag (Sveriges kvinno- och tjejjourers riksförbund (SKR) 2014).

Sexualbrottslagen är en lag i förändring, framförallt då brotten som ingår inom den lagen ständigt omdefinieras och utvidgas. Många menar dock att det går för långsamt, framförallt förespråkarna för en *samtyckeslag*. Denna syftar, precis som ordet antyder, till att man vid sexuellt umgänge måste försäkra sig om att den andra parten samtycker. Sexuellt umgänge utan den ena personens samtycke ska således betraktas som våldtäkt. Gällande lagen om samtycke står bland andra rörelsen FATTA som aktiva opinionsbildande aktörer. Straffrättsprofessorn Madeleine Leijonhufvud vid Stockholms Universitet är också en aktiv förespråkare för en samtyckeslag. I en intervju i Svenska Dagbladet (Tuvhag 2013), strax efter att sex killar friades av Hovrätten för gruppvåldtäkt eftersom det gick att bevisa uppsåt, säger hon: "Sex, det är okej och det är bra men det förutsätter att bägge är med på det och att bägge deltar. Den signalen har vi inte klarat av att ge, så unga människor är förvirrade. Och det tycker jag att den här domen tydligt visar." Vid samma tidpunkt skrev även journalisten och författaren Katarina Wennstam, som vi återkommer till senare i detta kapitel, följande i en debattartikel i Aftonbladet:

Om folk visste hur ofta sexualbrottsmål faller på detta – att killarna antas inte ha förstått att tjejen inte ville – så tror jag att debatten skulle se helt annorlunda ut. Då skulle vi sluta diskutera vad tjejer ska eller inte ska göra, och istället rikta in oss på männen. För hur kan det komma sig att vi fortfarande har en rättsapparat som tar för givet att män är dumma i huvudet? (Wennstam 2013).

Införandet av en samtyckeslag skulle således vara en viktig markering från bland annat rättsväsendet, politiker och samhället i stort att ett nej alltid är ett nej och att sex utan samtycke inte är sex utan våldtäkt – ett brott.

2.4 Pilotstudie

I utforskningsfasen av vår undersökning genomförde vi en pilotstudie med syfte att testa fokusgruppsdiskussion som metod, utforma diskussionsguide, undersöka hur deltagarna interagerar, resonerar och förhåller sig kring diskussionsämnet samt analysera det insamlade materialet. Deltagarna bestod här av fyra män i åldersspannet 26-30 år. Vad vi tog fasta på i den analytiska fasen var hur lösningsdiskursen – *resonemang kring lösningar att förhindra och förebygga våldtäkter* – utvecklades. Vi kunde konkretisera lösningsdiskursen till tre kategorier som deltagarnas resonemang cirkulerade kring; *våldsbejakande lösningar* (straff), *förebyggande lösningar* (utbildning, jämställdhetsarbete) och *icke-lösningar* (känslor om hopplöshet, människor är trasiga).

Vad som skiljer sig i diskussionsguiden från pilotstudien jämfört med nuvarande studie är främst att den uppdaterade versionen ger utrymme åt deltagarna att identifiera upplevelser av *maskulinitetsnormer* – vad finns det för förväntningar på män idag och hur uppnår man dessa förväntningar? För att ge studien ytterligare en dimension och tyngd menar vi att det kan finnas en pedagogisk poäng med att deltagarna får diskutera detta innan de börjar resonera kring orsaker till sexuellt våld i samhället samt lösningar och metoder för att förhindra det.

2.5 Katarina Wennstam om samhällets syn på våldtäkt

Wennstam (2002, 2005) redogör i sina reportageböcker för de undersökningar hon gjort av samhällets syn på våldtäkt. Vi är medvetna om att detta material inte kvalificeras som regelrätt forskning men vi finner det ändå viktigt att återge några av Wennstams erfarenheter och reflektioner. Motiveringen till detta ligger bland annat i att vi kunnat urskilja många beröringspunkter mellan vårt empiriska material och Wennstams undersökningar samt att vi under arbetet med uppsatsen stött på hennes namn upprepade gånger genom hennes engagemang⁵ i debatten kring sexuellt våld och våldtäkt. Detta engagemang har sitt ursprung i en gedigen erfarenhet av att bevaka och granska våldtäktsmål och hur våldtäktsoffer bemöts av omgivningen; från klasskompisar och andra människor i offrens närhet och hela vägen upp genom rättsväsendet. I *Flickan och skulden* (2002) skildras hur våldtäktsoffren gång på gång, på flera nivåer, ifrågasätts och skuldbeläggs för brottet de utsatts för – inte minst i rättssalar.

Kvinnan, eller flickan /.../ kartläggs noggrant vad gäller beteende, tidigare förhållanden, alkoholvanor, klädsmak. Hennes underliv blir en sak för hela rättssalen. Hon får frågor som bara

⁵ (Wennstam 2014)

syftar till att sänka hennes trovärdighet – frågor som också indirekt skuldbelägger henne. /.../ Var hon ensam hemma? /.../ Varför gick hon inte ut ur bilen när hon såg att det satt fyra killar i den? /.../ Varför sa hon nej så tyst, varför skrek hon inte? /.../ Är hon kär i någon av killarna? /.../ Har hon haft sex med fler än en kille någon gång förut? (Wennstam 2002, s. 191).

Vidare menar Wennstam att lösningdiskursen i samhället gällande problemet med våldtäkter tycks kretsa kring att förändra och begränsa tjejer och kvinnor, trots att våldtäkterna begås av män. Den genomgående attityden i samhället är att tjejer inte ska försätta sig i riskfyllda situationer, inte uppföra sig utmanande, inte berusa sig och så vidare. En stor problematik urskiljs också av Wennstam rörande de fördomar som finns kring våldtäkt och dess kontext, samt kring bilden av offer och förövare. En överfallsvåldtäkt med grova inslag av våld, där gärningsmannen är främmande för offret och offret anses vara en "bra tjej" är lättare att acceptera som trovärdig jämfört med en våldtäkt där offer och förövare känner varandra, där tjejen kanske är kär i killen och dessutom har dåligt rykte om sig som "lätt på foten" – eller att hon varit berusad vid tillfället. I *En riktig våldtäktsman* (2005) skiftas fokus från offren till gärningsmännen, och vi får ta del av intervjuer med såväl unga sexualförbrytare som psykologer, poliser och jurister som ur olika perspektiv diskuterar och resonerar kring våldtäktsmän, våldtäktsmål och samhällets bild och hanterande av dessa. Wennstam reflekterar här bland annat kring bilden av våldtäkt som "kvinnofråga", och hur detta hänger samman med mäns svårigheter att relatera till fenomenet. Vidare menar hon att det finns en utbredd föreställning av att våldtäkter kan förklaras med mäns oförmåga att "stå emot" sina sexuella drifter (i synnerhet om kvinnan ansetts bete sig "utmanande" eller om exempelvis alkohol finns med i bilden). Denna syn är ytterst problematiskt eftersom debatten då tenderar att förskjuta ansvaret från våldtäktsmannen till något "bortom" honom samt att det osynliggör en, enligt Wennstam, avgörande aspekt av fenomenet våldtäkt:

När vi förklarar gärningsmännens beteende enbart utifrån det sexuella, att de inte kunde stå emot – då ses inte heller våldtäkter för vad de verkligen är. Våldtäkt är inte i första hand en sexualakt mellan två personer, utan ett uttryck för makt och förtryck. (Wennstam 2005, s. 48).

2.6 Making of Masculinities

Det har varit svårt att hitta ny forskning som rör mäns föreställningar kring andra mäns våldsutövande eller mäns syn på sexuellt våld och våldtäkt. Lättare är då att finna forskning där förövare, intagna och dömda våldtäktsmän blivit centrum för analysen; exempelvis finns det en hel del studier som fokuserar på samband mellan destruktiv maskulinitet och ökat risktagande, våld och missbruk. Men, som Herz och Johansson (2011) uttrycker det, så "saknas det fortfarande studier som tar hänsyn till hur män förhåller sig till dessa

föreställningar och vad det får för konsekvenser för mäns praktiker.” (s. 112) Det föreligger alltså en stor kunskapslucka när det kommer till “vanliga” mäns tankar, känslor och funderingar kring ämnen som exempelvis våldtäkt. Vi har reflekterat kring att denna brist på forskning i sig kan tyda på något intressant – skulle det kunna handla om en avspiegling av de föreställningar som finns i samhället; bilden av våldtäktsmannen som avvikare och tankar kring våldtäkt som något förbehållet kvinnor – en, med Wennstam (2005) benämning, “kvinnofråga”? Dessa iakttagelser leder oss till en föreställning om att det perspektiv vi anlägger i vår studie behövs och kan bidra till att fylla en kunskapslucka i ämnet.

En undersökning som vi ändå upplever ha flera beröringspunkter med vår egen studie, framförallt gällande normer och föreställningar av maskulinitet, återges i artikeln *Making of Masculinities: Fighting the Forces of Hierarchy and Hegemony in the High School Setting* (2013). Här redogör Jill Heinrich för en årslång kvalitativ studie av fyra unga män på ett amerikanskt gymnasium (*high school; 11th grade*). Studien syftar bland annat till att undersöka hur maskulinitetsnormer skapas, exempelvis genom diskursiva praktiker, hur dessa normer kan påverka unga män och hur dessa unga män skapar sin egen känsla av maskulin identitet. Heinrich använder sig av ett feministiskt, poststrukturalistiskt perspektiv och studien bygger metodologiskt på deltagande observation kombinerat med fokusgruppsdiskussioner.

Enligt Heinrich värderas traditionella maskulina egenskaper och beteenden högt i deltagarnas omgivning (klasskamrater, lärare, föräldrar etc.); där fysisk styrka, självbehärskning, heterosexualitet och emotionell hårdhet (*toughness*) är bland de mest framträdande. Det är med anknytning till detta viktigt för deltagarna att uppträda enligt maskulinitetsidealet för att erhålla bekräftelse från sin omgivning. Här identifierar Heinrich en rad maskulinitetsnormer som deltagarna påverkas av och förhåller sig till; män ska inte gråta offentligt, män ska vara tuffa, män ska inte visa sig sårbara och män ska inte klaga. Detta illustreras genom ett citat från en av Heinrichs deltagare: ”It’ s like society just expects guys to be tough and so you just grow up knowing that’ s the way it is. Like, take whining, for instance, it’ s never accepted, no matter what...you’ re just taught not to complain about it...” (s. 107).

Det handlar ofta om, som Heinrich ser det, att ta avstånd från beteenden som kan betraktas som feminina, i synnerhet offentligt – inför andra. Deltagarna är således både medvetna om vad som förväntas av dem och vad *inte* förväntas av dem.

The rule that is repeatedly reinforced to boys is to publicly segregate themselves from all that is coded “feminine”, for any perception of “effeminacy” is a failure to “measure up” to the hegemonic masculine codes sanctioned by society, parents, teachers, and, most importantly, peers (Heinrich 2013, s. 111).

Avslutningsvis menar Heinrich att undersökningens resultat är ett uttryck för hur hegemonisk maskulinitet (ett begrepp vi återkommer till och definierar i vårt teoriavsnitt) inverkar på unga mäns liv genom att det formar deras föreställningar om vad som utgör ett lämpligt respektive olämpligt maskulint beteende (ibid).

2.7 Ungdomar, maskulinitet och våld

Tar vi en titt på aktuell statistik från Brå (2014) ser vi tydligt att män dominerar utövandet av sexuellt våld men även misshandelsbrott. 98 % av de som misstänks för sexualbrott, som innefattar våldtäkt, sexuellt ofredande, sexuellt tvång och utnyttjande, är män där *unga män* i sin tur är överrepresenterade. Unga personers *våldsutövande* och *våldsutsatthet* är även högre om man jämför med andra åldersgrupper (Ungdomsstyrelsen 2013:4).

Ungdomsstyrelsen (2013:1) har i studien *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter* kartlagt “pojkar och unga mäns attityder och värderingar kring jämställdhet, maskulinitet och våld.” (s. 5). Denna undersökning hänvisar inledningsvis till en ungdomsenkät från 2012 som bland annat visar på att hälften av unga män i åldern 16-24 år tycker att det är viktigt att vara manlig och att 64 % av dem upplever att omgivningen tycker att det är viktigt att killar är manliga. Undersökningen visar dock inte *vilka* egenskaper dessa ungdomar förknippar med manlighet, vilket vi upplever som mycket problematiskt. I undersökningens sista avsnitt lägger Ungdomsstyrelsen fram olika förslag för framtida arbete på området som bland annat består i ambitionen att skapa ett internationellt nätverk med aktörer som studerar manlighet och våld och utöka genuspedagogiken i skolan för att kritisera de genusbaserade normer som unga möter av vuxenvärlden. Framförallt efterfrågas också mer resurser till forskning som rör kopplingen mellan våldsutövande och unga människors värderingar, genusnormer och utsatthet samt kopplingen mellan våldsutövande och maskulinitetsnormer främst när det kommer till den grupp som är överrepresenterade i våldstatistiken, nämligen unga män (2013:1).

Våld är på många sätt, enligt Ungdomsstyrelsen (2013:4) en ungdomsfråga då unga är särskilt utsatta som grupp. Våldsutsattheten skiljer sig dock mellan killar och tjejer, där killar oftare blir fysiskt utsatta för våld av en okänd person (killar, män) i en offentlig miljö medan tjejer

utsätts för sexuellt våld och våld av en person (kille, man) de känner. När det kommer till sexuellt våld har SKR (Ungdomsstyrelsen 2013:4) kartlagt att tjejer som kontaktar dem för stöd ofta nämner just sexuellt våld (vilket inte äldre kvinnor gör i samma utsträckning) där förövaren (kille) är en partner, nära kompis eller någon de dejtar som “‘tjatar’ till sig sex eller hotar och utnyttjar tjejen sexuellt.” (s. 188) Ungdomsstyrelsen hänvisar också till en analys av Brottsförebyggande rådet som utifrån anmälda våldtäkter sett att unga tjejer ställer upp på ofrivilligt sex för att undvika andra former av våld. Enligt NTU (2014:1, s. 37) är sexualbrott och trakasserier de brottstyper som anmäls i minst utsträckning, 10 % respektive 23 %. Mörkertalet är med andra ord mycket stort. Ungdomsstyrelsen ser inte, som vi tolkar det, på våld som något fast och bestående, utan snarare som socialt konstruerat. “Gränserna för vilket våld som accepteras är alltså föränderliga, våldshandlingar kan legitimeras i olika sammanhang och för unga tycks kamratskapet ha en viktig roll för hur de ser på våld och övergrepp.” (Ungdomsstyrelsen 2014:4, s. 181).

3 Teori

Vår teoretiska utgångspunkt tar avstamp i teorier om *genusordningen* där vi kort kommer redogöra för viktiga, inneboende begrepp såsom makt, patriarkala strukturer, genus, och heteronormativitet. Efter detta redogör vi för *hegemonisk maskulinitetsteori* som ingår i det relativt unga vetenskapliga fältet kritisk maskulinitetsforskning. Därpå försöker vi bena ut teorin kring *våldtäktskultur* (rape culture) och hur den är kopplad till genusordningen. Vidare sammanfattar vi den kriminologiska teorin om *det idealiska offret* som ett kompletterande begrepp till teorin om våldtäktskultur. Inledningsvis vill vi presentera några av de reflektioner vi haft utifrån vårt teorival.

3.1 Reflektioner kring teorival

Det ämne vi undersöker går givetvis att studera utifrån en mängd andra teoribildningar; vanligt förekommande perspektiv på sexuellt våld och våldtäkt går exempelvis att finna inom de biologiska, medicinska och psykologiska forskningsfälten. Inom den sociologiska vetenskapen skulle man kunna närma sig frågeställningarna ur bland annat ett klassperspektiv eller med tyngd på sociologisk kriminologi. Vi upplever att styrkan med vår valda sammansättning av teorier ligger i att de har många beröringspunkter, bland annat genom att de i olika utsträckning bygger på feministisk tradition, vilket i vår mening gör dem

kompatibla med varandra. Teorierna delar vidare, i olika utsträckning, ett socialkonstruktivistiskt paradig, något som också präglar vår egen syn på människor och samhällen. Det socialkonstruktivistiska perspektivet i våra teoretiska utgångspunkter urskiljs genom att man ser en växelverkan mellan individ och samhälle och att människor skapas socialt genom interaktioner med andra: "Society is a human product. Society is an objective reality. Man is a social product." (Berger & Luckmann 1991, s. 79).

Vi är medvetna om att teoriernas förenlighet också kan medföra begränsningar; att använda teorier som till stor del bygger på likartade idéer och resonemang kan potentiellt leda till att analysen präglas av en slags bekräftande ansats, alltså att vi ser empirin som en bekräftelse på de valda teorierna. Detta är något vi varit uppmärksamma på och försökt hantera, bland annat genom att betrakta de teoretiska begreppen mer som vägledande verktyg än som givna svar eller sanningar, samt att genomgående eftersträva ett kritiskt och självständigt reflekterande förhållningssätt.

3.2 Genusordningen, genus och heteronormativitet

Vi vill börja med att diskutera teorin om *genusordningen* och om *genus*, vilken vi menar är ett nödvändigt perspektiv att lägga fram för att förstå och ta till sig teorier om våldtäktskultur och hegemonisk maskulinitet, vilka vi redogör för längre fram i ett avsnitt. Genusordningen är ett begrepp som kan härledas till Yvonne Hirdman. Det som karakteriserar genusordningen är främst det dikotoma särhållandet av män och kvinnor samt hur män utgör normen och att alla i ett samhälle, män som kvinnor, upprätthåller denna ordning (Hirdman 1988). Hirdman menar att övriga sociala ordningar i samhället (politiska, ekonomiska och så vidare) bygger på just genusordningen. Vidare talar hon om kvinnligt/manligt som överförda abstraktioner och att vi fäster detta på allting omkring oss; platser, situationer, politik, arbete och så vidare (Hirdman 2001). En nödvändig förförståelse för att få grepp om teorin om genusordningen vill vi kort beskriva begreppet *patriarkat*. Sylvia Walby definierar detta begrepp som "a system of social structures and practices in which men dominate, oppress and exploit women" (Walby 1990, s. 20) och att detta i sin mest abstrakta form är ett system av sociala relationer. I boken *Theorizing patriarchy* (1990) poängterar Walby vikten av att se patriarkatet som just en social struktur delvis för att avvisa biologisk determinism men också tanken att män som individer skulle vara överordnade kvinnor och att kvinnor som individer vore underordnade män. Walby ser bland annat mäns våld mot kvinnor och påtvingad heterosexualitet som delar av den patriarkala strukturen (ibid).

Den påtvingande heterosexualiteten som Walby (1990) beskriver kan vidare förklaras genom begreppet heteronormativitet; heterosexualitet och tvåsamhet som det eftersträvansvärda och "naturliga" (Hertz & Johansson 2011). För att den heterosexuella matrisen (Judith Butlers kända begrepp) ska reproduceras, utifrån föreställningar om att attraktion uppstår genom skillnader, krävs att könen dikotomiseras "vilket i sin tur kan leda till att män och kvinnor ges olika uppgifter baserat på kön." (s. 150). Hertz och Johansson belyser vidare hur begreppet heteronormativitet används för att beskriva hur alla andra former av sexualitet jämförs med just heterosexualitet, utifrån dess dominerande kulturella ställning, och därmed allt som oftast placerar den i "en överordnad position." (s. 151) Detta leder i sin tur till "exkludering av andra sexualiteter och identiteter som inte passar in i normen, och dels påverkar det hur vi ser på manligt och kvinnligt." (s. 150).

Raewyn Connell (2003, s. 17) menar att även om alla män "i allmänhet tjänar på ojämlikheten i genusordningen, tjänar de olika mycket." Hon skriver att de män som avviker från dominerande maskulinitetsnormer, exempelvis män som är feminina, riskerar att utsättas för diskriminering, hot och våld. Även de män som anpassar sig till dominerande maskulinitetsnormer kan bli lidande, menar Connell, och beskriver hur män på olika sätt riskerar sämre hälsa eller till och med för tidig död som ett resultat av detta. Connell har i anknytning till detta utvecklat teorin kring *hegemonisk maskulinitet*, vilket vi strax återkommer till. Connell menar vidare att det inte går att se på kvinnlighet och manlighet som naturligt givna men inte heller att de genom sociala normer är påtvingade oss; snarare menar hon att det är någonting vi människor konstruerar oss själva som genom handling – som maskulina eller feminina och därmed intar vår plats i genusordningen. Vidare kritiserar hon den dikotomisering, föreställningen om män och kvinnor som motsatskategorier, som ofta uttrycks när man talar om genus i relation till den biologiska uppdelningen av könen då det bland annat osynliggör skillnader mellan kvinnor och mellan män. När det kommer till just män lyfter hon fram skillnaden mellan våldsamma och icke-våldsamma maskuliniteter.

Genus handlar framför allt om de sociala relationer inom vilka individer och grupper agerar. /.../
Genus är inte ett uttryck för biologi, och inte heller en fast dikotomi i människors liv eller personlighet. Det är ett mönster i vår sociala ordning och i de dagliga aktiviteter och praktiker som styrs av denna ordning. (Connell 2003, s. 20-21).

3.3 Maskuliniteter och hegemonisk maskulinitet

Inom det vetenskapliga fältet *kritisk maskulinitetsforskning* är Connell en frontfigur och hennes teori kring hegemonisk maskulinitet och genusstrukturerade relationer *mellan* män är

ständigt återkommande i forskning om maskuliniteter trots att den har många år på nacken. Denna teori är sprungen ur den homosexuella frigörelserörelsens analyser om hur makt används för att diskriminera en grupp av män genom bland annat kriminalisering och våldsanvändande.

Ordet *hegemoni* har sitt ursprung i grekiskan och betyder *ledarställning*. Begreppet har bland annat använts i klassanalyser för att förklara hur en grupp (den ledande klassen) tar anspråk på makten och upprätthåller sin ledande position (Connell 1995). Hegemonisk maskulinitet kan alltså ses som det dominerande mansideal män på ett eller annat sätt förhåller sig. Maskuliniteter konstrueras olika över tid, rum och kultur men också i mindre skala som på arbetsplatsen eller i vänskapskretsar (Connell 2009). Connell talar alltså om *maskuliniteter i plural*; det finns alltså många olika former av maskuliniteter som förhåller sig på olika sätt till varandra och där vissa maskuliniteter är högre aktade än andra. “The form of masculinity which is culturally dominant in a given setting is called ‘hegemonic masculinity’. ‘Hegemonic’ signifies a position of cultural authority and leadership, not total dominance; other forms of masculinity persist alongside.” (Connell 2009, s. 7).

Att det skulle finnas *en* fixerad och bestämd maskulinitet, en föreställning som människor i samhället förstärker genom att tala om “riktiga män” eller “karlakarlar”, avvisas alltså av Connell. Vidare menar Connell (1995) att den hegemoniska maskuliniteten är föränderlig och går att utmana samt etableras när den överensstämmer med kulturella ideal.

Hegemonic masculinity is hegemonic not just in relation to other masculinities, but in relation to the gender order as a whole. It is an expression of the privilege men collectively have over women. The hierarchy of masculinities is an expression of the unequal shares in that privilege held by different groups of men. (Connell 2009, s. 7).

Maskuliniteter definieras kollektivt av bland annat institutioner, stater, inom företag och i skolor men också i informella grupper som kriminella gäng. Våldsam eller aggressiv maskulinitet konstrueras särskilt inom sportvärlden men också i våldsamma tv-spel där spelaren symboliskt behöver sätta sig in i denna typ av maskulinitet (Connell 2009).

3.4 Våldtäktskultur

I antologin *Transforming a Rape Culture* (2005) definieras våldtäktskultur (*rape culture*) som en sammansättning av föreställningar som uppmuntrar manlig sexuell aggression och understödjer våld mot kvinnor. Det är ett begrepp som är sprunget ur feministisk teoribildning

och syns allt mer, som vi upplever det, i svenska medier. Författarna i antologin har sina rötter i olika vetenskapliga traditioner och vi har valt ut författare som befinner sig inom det sociologiska forskningsfältet. Nedan sammanfattar vi några av de centrala perspektiven i denna teori om våldtäktskultur.

Våldtäktskultur återfinns enligt Buchwald, Fletcher och Roth (2005) i samhällen där våld ses som något sexigt och sexualitet som något våldsamt. “In a rape culture, women perceive a continuum of threatened violence that ranges from sexual remarks to sexual touching to rape itself” (s. XI). En våldtäktskultur har här överseende med fysiskt och emotionellt förtryck gentemot kvinnor och framställer detta beteende som en norm: “In a rape culture, both men and women assume that sexual violence is a fact of life, as inevitable as death or taxes” (ibid, s. XI) Detta våld är enligt författarna emellertid varken biologiskt eller gudomligt instiftat; mycket av det som betraktas som något för givet taget är i själva verket uttryck för attityder och värderingar som är historiskt växlande och som följaktligen är föränderliga. För att möjliggöra förändring måste samhället konfrontera de faktorer som leder till sexuellt våld. En förändring kräver vidare att vi ändrar sättet att se på och tänka kring denna problematik; att sträva mot ett förebyggande sökande efter möjliga lösningar – något som präglar och löper som en röd tråd genom de olika kapitlen i antologin (ibid).

I antologins inledande kapitel beskriver Buchwald, Fletcher och Roth de föreställningar som finns om *distinktioner mellan män och kvinnor*, det vill säga om män och kvinnor som motsatskategorier: “Male and female are presented as polar opposites instead of close variations of one human model.” (ibid, s. XV). Denna distansering, menar författarna, konstruerar och upprätthåller en livslång misstro mellan män och kvinnor. Vidare diskuteras att en av de grundläggande orsakerna till mäns sexuella våld mot kvinnor går att finna i de underliggande *attityderna* gentemot kvinnor som återspeglas i vår kultur; kvinnan som objekt, kvinnan som underordnad mannen, kvinnans uppgift att ta ansvar för och tillfredsställa mannens sexualitet och “kvinnliga” egenskaper hos män som något degraderande. Detta går att återfinna i allt från arbetsliv och relationer till språkbruk och populärkultur (ibid). Gail Dines (2005) menar vidare att vi lever i en kultur som lär ut och tränar pojkar och män att bejaka sexualiserat våld, främst genom pornografi och pekar på porrindustrins kopplingar till prostitution och den globala traffickingindustrin.

Michael Kimmel (2005) diskuterar i sitt kapitel relationen mellan våldtäktskultur och den traditionella definitionen av maskulinitet. Han inleder med att beskriva hur manlig sexualitet konstrueras och lärs in genom de förväntningar som finns på manlig sexualitet i samhället. Denna sociala konstruktion, menar Kimmel, präglas av genusstrukturer där strikta regler för maskulinitet och femininitet upprätthålls – och där denna åtskillnad rymmer en maktdimension.

The difference between male and female sexuality reproduces men's power over women, and simultaneously the power of some men over other men. /.../ Those who dare to cross over – women who are sexually adventurous and men who are sexually passive – risk being seen as gender (not sexual) nonconformists.” (Kimmel 2005, s. 142).

Vidare menar Kimmel att det sexuella beteendet bekräftar de normer som finns kring manlighet. Han anknyter här till psykologen Robert Brannon som identifierat några traditionella normer för manlighet; män får inte göra något som antyder femininitet, manlighet mäts genom makt och framgång, män ska inte avslöja sina känslor och män ska dessutom vara modiga, aggressiva och ta risker. Kimmel menar att dessa regler kan leda till en sexualitet som kretsar kring risktagande, känslomässig distans och många sexuella partners (ibid). Myriam Miedzian (2005) beskriver också i sitt kapitel i *Transforming a rape culture* hur definitionen av destruktiva maskulinitetsnormer, i en våldtäktskultur, måste omdefinieras och förändras. Maskulinitet “... that centers on toughness, power, dominance, eagerness to fight, lack of empathy, and a callous attitude towards women” (s. 161) måste ifrågasättas och sträva mot ett maskulinitetsideal som inkluderar omsorgsfullhet, omvårdnad och empati.

3.5 Det idealiska offret

Avslutningsvis vill vi kort beskriva teorin om *det idealiska offret* hos kriminologen Nils Christie, som vi menar kan hjälpa oss att förklara hur samhället kan se på offer och förövare i relation till sexuellt våld och våldtäkt.

Christie (2001) menar att begreppet offer är beroende av människors definition av situationen; att vara ett offer är således inte ett objektiva fenomen. Ur ett sociologiskt perspektiv menar Christie att det idealiska offret karaktäriseras som “en person eller kategori av individer som – när de drabbas av brott – lättast får fullständig och legitim status som offer.” (s. 47). Det idealiska offret ska enligt Christie uppfylla en rad egenskaper – vara svagt, vara sysselsatt med ett aktningsvärt projekt och befinna sig på en oklanderlig plats. Dessutom ska det idealiska offrets gärningsman vara ond, stor och okänd för offret. Ett idealiskt offer skulle

med Christies definition således kunna exemplifieras med en ung tjej som går genom stan mitt på ljusa dagen för att hälsa på sin sjuka faster. På vägen blir hon våldsamt attackerad av en storväxt, främmande man. Ett inte lika idealiskt offer vore då tjejen som en sen kväll onyktert promenerar från krogen till en kille hon bestämt träff med, någon hon känner, varpå denna kille förgriper sig på henne när hon somnat i hans säng: "Hur viktiga dessa skillnader är illustreras vid våldtäktsfall" (s. 48). Det idealiska offret förutsätter enligt Christie den idealiska gärningsmannen; "ju mer idealisk gärningsmannen är, desto mer idealiskt blir offret" (s. 48) och vice versa.

4 Metodologisk ansats

I denna studie har vi valt att använda oss av en kvalitativ forskningsansats med fokusgruppsdiskussion och djupintervjuer som metodval. Nedan beskriver vi vårt resonemang kring metodval i relation till vår problemformulering; varför vi valt att ta oss an vår undersökning genom denna metodkombination samt vilka möjligheter och begränsningar detta för med sig. Vidare återger vi genomförandet av fokusgruppsdiskussionen och djupintervjuerna och diskuterar kring vårt urval av deltagare. I detta avsnitt anknyter vi även till några kunskapsteoretiska reflektioner, tankar om studiens trovärdighet samt etiska överväganden vi tagit hänsyn till i relation till undersökningen.

4.1 Kvalitativ forskning och kunskapsteori: Djup, förståelse och tolkning

Att vi valde en kvalitativ forskningsansats för vår studie beror på att vi ville tillägna oss en djupare, nyanserad förståelse för våra deltagares övertygelser, tankar och upplevelser kring ett visst fenomen – maskulinitetsnormer, sexuellt våld och våldtäkt – och dess kringliggande kontext. Vi strävade således, i enlighet med Webers begrepp *Verstehen*, efter att få inblick i våra undersökningsdeltagares tankar och upplevelser, utifrån deras perspektiv och kontext, och att skildra detta genom att använda deltagarnas egna ord (Hennink, Hutter & Bailey 2013). Detta anknyter till den hermeneutiska vetenskapsteorin; vi ville beskriva en grupp individers livsvärld genom att skildra den mening de knyter till olika fenomen genom ett tolkande förhållningssätt. Det handlar alltså om att söka förståelse, inte för vad fenomenet och kontexten kring maskulinitetsnormer, sexuellt våld och våldtäkt "är", utan hur denna grupp av individer *föreställer* sig detta (Hartman 1998). Vidare bedömde vi att vårt problemområde omfattas av en känslig karaktär, vilket ytterligare motiverade ett kvalitativt tillvägagångssätt. I *Qualitative Research Methods* (2013) fick vi stöd för vårt resonemang, då författarna menar

att kvalitativa metoder lämpar sig särskilt väl just för att utforska känsliga områden som våld och sexualitet (Hennink, Hutter & Bailey 2013).

4.2 Fokusgruppsdiskussion: Möjligheter och begränsningar

Syftet med en fokusgruppsdiskussion är att få flera olika infallsvinklar på forskningsfrågan. Enligt Hennink, Hutter och Bailey (2013) är denna metod relevant när man vill uppnå omfattande perspektiv på problemområdet under ett enskilt tillfälle av datainsamling. Lyckas forskaren skapa en trygg miljö och stimulera till en aktiv diskussion uppstår dessutom stora möjligheter att upptäcka unika synvinklar i relation till forskningsfrågan; perspektiv som vi kanske inte kunnat urskilja utan fokusgruppsdiskussionens interaktiva inslag: “The interactive nature of data collection found in a group discussion enables this method to generate more insights on the research issues than a series of in-depth interviews with the same number of participants.” (s. 136). Interaktionsprocessen visade sig också vara mycket viktig för utvecklingen av vissa resonemang inom gruppen, och stundtals skötte deltagarna samtalen helt utan moderatorns manövrerande – exempelvis genom att ställa spontana följdfrågor till varandra inom gruppen. På så vis framträdde teman och nyanser i diskussionen som vi förmodligen inte kunnat nå eller upptäcka om det inte vore för just detta interaktiva inslag. Sue Wilkinson (1999) påtalar en annan fördel med fokusgruppsdiskussioner, i synnerhet gällande feministisk forskning, nämligen att makten skiftar från forskaren till deltagarna:

...focus groups shift the balance of power and control toward the research participants, enabling them to assert their own interpretations and agendas. Despite the disadvantages of this in some contexts /.../ this reduction in the relative power of the researcher also allows the researcher to access better, understand, and take account of the opinions and conceptual worlds of research participants, in line with the suggested principles of feminist research (Wilkinson 1999, s. 233).

Detta upplevde vi tydligt under vår fokusgruppsdiskussion, och trots att det kunde kännas påfrestande att stundtals “tappa kontrollen” över samtalen uppfattade vi att just detta maktskifte gav upphov till – och möjlighet för oss att observera – ett slags “eget liv” av kreativa meningsutbyten inom gruppen. En utmaning och möjlig begränsning med fokusgruppsdiskussion som metod är att den ställer höga krav på moderatorns kompetens att leda gruppen och hantera dynamiken inom den. Exempelvis måste moderatören vara uppmärksam på de sociala påtryckningar eller hierarkier som kan uppstå mellan deltagarna (Hennink, Hutter & Bailey 2013).

4.3 Urval och genomförande

Rekryteringen av deltagare i kvalitativa undersökningar styrs inte av behovet att generalisera fynd till en större population, eller att mäta förekomsten av något. Syftet är istället att vinna djupare förståelse för ett särskilt fenomen, att identifiera socialt konstruerade meningar med fenomenet och kontexten vari fenomenet utspelar sig. I rekryteringsprocessen av deltagare till vår fokusgruppsdiskussion identifierade vi snart ett formellt nätverk i form av en verksamhet som arbetar förebyggande med sociala projekt, varav ett projekt innefattar en grupp bestående av tio unga män. En av oss har god kännedom om detta projekt sedan tidigare och är väl bekant med projektledarna. Vi kom fram till att det fanns fördelar med att rekrytera just dessa unga män; utöver tillgängligheten diskuterade vi även kring gruppens på förhand “färdiga” konstruktion som något positivt. Vårt resonemang bygger på en idé om att deltagarna inom den befintliga gruppen känner sig mer bekväma i situationen jämfört med en grupp av främlingar; att de hunnit bygga upp en slags ömsesidig trygghet med varandra. De har också viss vana att diskutera frågeställningar i grupp som liknar våra egna vilket vi uppfattade som positivt. Vidare föreställde vi oss att man kommer igång med diskussionen “fortare” med deltagare som redan är bekanta med varandra och att man på så vis hinner komma längre i samtalet och uppnå ett större djup. Hennink, Hutter och Bailey (2013) stödjer vår tankegång och belyser att kunskapen inom gruppen om de andra deltagarna kan leda till en ökad nivå av detaljer. Å andra sidan kan det också finnas begränsningar med att deltagarna känner varandra; exempelvis genom att de bidrar till färre detaljer i samtalet eftersom de andra i fokusgruppen redan känner till detaljerna och “vet vad man menar”. Detta var dock inget vi upplevde som ett hinder för våra deltagare och deras diskussion.

Vi inledde rekryteringsprocessen med att höra av oss till de två ledarna för projektet för att ta reda på vad de tänkte kring vår idé om att värva deras medlemmar till en fokusgruppsdiskussion. Vi föreställde oss att det var en god idé att “gå genom” projektledarna ur åtminstone två perspektiv; dels skulle det kännas bra för oss att få bekräftat att det är en grupp som är mogen för att delta i vår studie och dels skulle det kunna inge en större känsla av trygghet för gruppens medlemmar att bli introducerade för studien av personer de på förhand känner tillit till. Ledarna var positivt inställda och motiverade oss ytterligare i vårt val genom att påpeka att det var en diskussionsbenägen grupp som dessutom med stor sannolikhet skulle gagnas av ett deltagande (ämnet för vår studie korrelerar nämligen väl med projektets syfte och kunskapsmål). En annan aspekt som vi diskuterade är huruvida vi försatte oss i ett beroendeförhållande gentemot projektledarna genom att vi just gick via dem, något

som skulle kunna vara problematiskt. En risk bestod exempelvis i att vi var beroende av att ledarna förmedlade kontakten mellan oss och deltagarna; att vi inte hade möjlighet att på egen hand stämma träff med dem. Å andra sidan kände vi en stor tillit till ledarna och upplevde att fördelarna definitivt vägde tyngre än riskerna.

Innan vi genomförde fokusgruppsdiskussionen hade vi utformat en diskussionsguide (se bilaga 1 och 2) innehållandes en introduktion och frågor rörande vårt problemområde. Vidare delade vi upp oss så att Tove agerade moderator och Aniaras observatör (note-taker). Aniaras roll var att anteckna nyckel-teman, uppmärksamma Tove om ämnen som inte tagits upp samt notera icke-verbal kommunikation så som kroppsspråk (Hennink, Hutter & Bailey 2013).

4.4 Metodkombination: Uppföljning genom djupintervjuer

Vi valde att följa upp fokusgruppsdiskussionen med djupintervjuer. Under fokusgruppsdiskussionen lade vi nämligen märke till att några av deltagarna kom med mycket intressanta resonemang som de inte riktigt fick möjlighet att utveckla på djupet, dels genom diskussionens begränsade tidsram men också på grund av vad vi tolkade som en hierarkisk ordning i gruppen där vissa tog betydligt mer plats än andra. Att bryta denna hierarki var betydligt lättare sagt än gjort, vilket också bidrog till valet att komplettera med djupintervjuer med några av deltagarna från gruppen. Informanterna till djupintervjuerna, fyra till antalet, valdes ut delvis på grund av att de berört ämnen som de inte fick tillfälle att vidareutveckla i gruppdiskussionen, och delvis för att vi ville påvisa och lyfta den variation av infallsvinklar som vi observerat. Inför djupintervjuerna utformade vi en intervjuguide (se bilaga 3) som i grunden influerades av de ursprungliga diskussionsfrågorna men även av nya perspektiv som vi kunnat urskilja under fokusgruppsdiskussionen.

4.5 Etiska reflektioner

Deltagarna som vi rekryterat till fokusgruppsdiskussionen träffas regelbundet genom projektet en kväll i veckan och vi fick möjlighet att möta dem redan dagen efter vår förfrågan. Detta var visserligen ett förslag som lockade, men efter noga övervägning beslutade vi oss för att skjuta upp mötet en vecka. Vi ville nämligen att projektledarna skulle få möjlighet att i lugn och ro tillfråga om och förklara vad deltagandet skulle innebära och att gruppen skulle få gott om tid att begrunda och ta ställning till om de ville medverka – vi ville helt enkelt försäkra oss om att deltagandet var frivilligt. I detta moment tog vi således de forskningsetiska kraven om information och samtycke i beaktande (Vetenskapsrådet 2002). Samtliga deltagare gav sitt

medgivande under veckan som gick och fokusgruppsdiskussionen genomfördes som planerat. Vi inledde då med att informera deltagarna i gruppen om studiens syfte, om deras roll i undersökningen samt vilka villkor som gäller för deras deltagande; att det är helt frivilligt och att de har rätt att avbryta när som helst. Vi påtalade att alla deltagare är helt anonyma och berättade vad vi ska använda det insamlade materialet till, samt att det kommer behandlas konfidentiellt. Denna information upprepades, med små omformuleringar, vid de fyra enskilda djupintervjuerna. Ovanstående knyter an till individskyddskravet i de forskningsetiska principerna; informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav samt nyttjandekrav. (Vetenskapsrådet 2002).

Vi har reflekterat kring att anonymiteten för deltagarna i gruppdiskussionen är svårare att säkerställa jämfört med djupintervjuerna; vi kan inte garantera att någon av deltagarna sprider information vidare om vad en annan deltagare pratat om. Dock utspelade sig fokusgruppsdiskussionen på ordinarie "projekt tid" och vi vet att verksamheten låtit de unga männen underteckna ett avtal kring att det som sägs inom gruppen ska stanna där. För att uppnå de etiska riktlinjerna kring konfidentialitet raderade vi all ljudupptagning och datasamling på av diskussionen och intervjuerna så snart transkriberingen var gjord, och förvarade resterande dokument på en säker plats utom räckhåll för andra än oss två.

4.6 Validitet och reliabilitet

Validitet inom samhällsvetenskapen handlar om att se till att den metod som används i studien undersöker vad den faktiskt säger sig undersöka (Kvale & Brinckmann 2009). I vårt fall handlar det alltså om att visa att vi genom fokusgruppsdiskussionen och djupintervjuerna undersökt hur deltagare och informanter ser på och diskuterar kring maskulinitetsnormer och sexuellt våld och våldtäkt. Reliabilitet rör undersökningens tillförlitlighet; om de resultat vi finner skulle kunna upprepas om samma metod användes av andra forskare, vid andra tillfällen (ibid). Vi har reflekterat kring huruvida det är relevant att diskutera dessa begrepp i relation till vår studie, i synnerhet i fråga om reliabilitet. Vi anser nämligen att vår empiri är unik i bemärkelsen att såväl fokusgruppsdiskussionen som djupintervjuerna utvecklades genom en interagerande process, där flera individer bidrog till samtalens innehåll och riktning. Sannolikt hade diskussionerna sett lite annorlunda ut med andra deltagare, eller om vi som moderatorer burit på en annan förförståelse – eller varit män, för den delen. Således kommer resultaten sannolikt inte kunna upprepas, vilket för övrigt inte är något vi eftersträvar eftersom det är just en kvalitativ studie; vi gör inte anspråk på att mäta eller generalisera våra

fynd. Vi har dock, i den mån det varit möjligt, strävat mot att stärka undersökningens validitet och reliabilitet genom att genomgående, noggrant och transparent, redogöra för hur vi gått till väga i studien gällande allt från kunskapsteoretiska utgångspunkter, förförståelse av området, metodologiska ansatser; hur vi resonerat kring metodval och urval av deltagare/informanter, hur vi genomfört diskussion och intervjuer, vilka nyckelteman som dominerat i materialet samt hur den analytiska processen vuxit fram.

5 Analys

I detta avsnitt redogör vi för studiens analys, där vi tillämpat såväl teoretiska begrepp som egna reflektioner på det empiriska materialet. Vi har valt att presentera analysen kronologiskt utifrån våra två frågeställningar:

- Hur uppmärksammar och diskuterar unga män föreställningar och normer kring maskulinitet?
- Hur diskuterar unga män kring sexuellt våld och våldtäkt i relation till de föreställningar och normer om maskulinitet som lyfts fram?

Innan vi går vidare vill vi poängtera hur vi upplever att deltagarna aktivt växlade i sina resonemang kopplade till frågeställningarna. De rörde sig mellan ett större, socialt samhällsperspektiv – hur de uppfattar samhällets, och framförallt andra mäns, föreställningar av maskulinitet, sexuellt våld och våldtäkt. Samtidigt diskuterade de frågorna ur ett högst personligt perspektiv utifrån egna erfarenheter och tankar. Särskilt i djupintervjuerna, men även i fokusgruppsdiskussionen, ifrågasatte deltagarna sina egna resonemang. De skiftade i fokus, hade ett nyfiskt förhållningssätt till ämnena och ställde följdfrågor både till varandra och till oss. Vidare har vi valt att lägga fram analysen *utan* någon uppdelning mellan fokusgruppsdiskussionen och djupintervjuerna, eftersom samtlig empiri bygger på samma frågor och ämnen och att fokus ligger på vad som sades, inte vem som sa det. Vår intention med djupintervjuerna var inte att jämföra deltagarnas resonemang med det som sades vid fokusgruppsdiskussionen, utan snarare att berika materialet genom att låta deltagarna utveckla sina resonemang i ett andra möte.

5.1 Normer och föreställningar om maskulinitet

5.1.1 *Så ska man (inte) vara*

Stor, stark, stabil, beskyddande, orädd, aktiv, social, macho, hårt arbetande... Detta var några av de svar våra deltagare gav oss när vi frågade *Hur ska en man vara?* Det tydliggjordes här hur deltagarna hade en relativt homogen föreställning kring det maskulinitetsideal de förhåller sig till, vilket stämmer väl överens med hur Heinrich (2013) och Kimmel (2005) definierar traditionellt maskulina egenskaper i sina studier. I diskussioner om maskulinitetsideal reproducerades också en tydligt dikotomisering av män och kvinnor (Hirdman 1988); män får inte gråta – kvinnor får gråta; män ska vara stabila – kvinnor ska vara ostabila och så vidare. Vidare uttrycktes tydliga normer kring hur en man *inte* ska vara och hur det begränsar män, särskilt när det kommer till att visa känslor:

- Jag kan inte gråta. Jag vet verkligen inte hur man gör, på riktigt. /.../ Helt sjukt... Så inpräntat i oss. I alla fall i mig. Du får inte, du kan inte.
- Jag hade inte kunnat se till exempel, dom jag umgås med i alla fall, gråta. Jag hade inte kunnat föreställa mig det.
- Vi kan ta ut det på nåt annat. Vår ilska, vi kan typ slå på en vägg. Dom kan gråta istället. Det är skillnaden mellan kille och tjej.

Att inte få gråta som man menade deltagarna också kunde vara en orsak till att män använder våld; som ett sätt att få utlopp för sina känslor. Att visa sig tuff (toughness) och ha nära till att använda fysiskt våld (eagerness to fight) menar Miedzian (2005) vara karaktäristiskt för destruktiva maskulinitetsnormer. Exempelvis visade sig träning, så som boxning och kampsport, vara en viktig metod för deltagarna att kanalisera aggressiva känslor.

- ... ilska är den känsla man har lättast att plocka åt, alltså att omvandla till. Om jag sårar dig, alltså visst, du kanske känner dig ledsen, men vad kommer det omvandlas till? Ilska – du kommer vara arg på mig, du kommer vilja slå mig.
- Man blev arg, vad ska jag göra med mina känslor – ja okej gå till gymmet och ta ut mina känslor i gymmet liksom. /.../ Jag har alltid tränat och så... /.../ så, ja... visst kan man bli arg. Och våldsam.

5.1.2 *Macho man*

En av deltagarna identifierade sig själv med att vara just en “machotyp”. Här visar det sig, i förhållande till ett machoideal som deltagaren främst definierar genom av att vara aktiv, rationell och obekymrad, att det är svårt att umgås med andra män som “tjatar om sina problem” eller som är “klen” och “lata”. Detta är något vi återigen känner igen från Heinrich (2013) studier och hur hennes deltagare identifierar normer kring maskulinitet. Tillit,

förståelse och omtanke är däremot starkt *inom* den vänskapsgrupp deltagaren tillhör där ett machoideal råder; man pratar med sina vänner om vad som helst – men det är viktigt att gå vidare från sina problem, snabbt.

– Vi kommer överens – jag berättar mina problem, vi kommer fram till något, sen är det klart liksom. Glöm det, fortsätt.

I vidare diskussioner om maskulinitet gjorde deltagarna också kopplingar till den bild av manlighet som förmedlas främst genom populärkulturen (film, musik och spel); att hjältar i filmer är “muskulösa män” och att killar i musikvideos ofta framställs som en “gangster med sina kedjor och såhär fyra pitbulls”. Särskilt en av deltagarna har ett kritiskt förhållningsätt till det maskulinitetsideal han uppmärksammat inom hiphopkulturen (och dess hegemoniska maskulinitetsideal) och berättar hur han själv tidigare “levt i det” men nu tagit avstånd. Framförallt ifrågasatte han både det hat mot samhället och den kvinnoosyn som de artister han lyssnat på förmedlade:

– ... han hatade, och jag gillade honom, då ska jag hata det han hatar. Så enkelt är det. /.../ Bitch, hoe, motherfucker, allt det här – det var inte på gatan jag lärde mig, det var ingen vän som lärde mig det. Jag lyssnade i låten, jag tyckte det var häftigt. /.../ I’m livin it, jag lever livet dom visar.

Denna problematik togs även upp av en annan deltagare som uppmärksammade den normalisering som sker när unga “matas” med visuella bilder av män som omringas av “fyra, fem tjejer”: “Då är det nästan konstigt om inte man har en hel del tjejer runt omkring sig när man gör en sån musikvideo. Så det har blivit typ... så pass vanligt.” En annan deltagare identifierade också hur detta kan vara kopplat till makt som manifesteras genom att populärkulturen porträtterar män med ”många tjejer” och mycket pengar. Här blir det tydligt hur kvinnor objektifieras för att ge mannen status och makt. Medias förmedling av maskulinitetsideal identifieras således av deltagarna och är, enligt Connell (2009), någonting man symboliskt behöver förhålla sig till även om män som inspireras av dessa videos själva inte har ”många tjejer” eller mycket pengar; “Masculinity also exists impersonally in culture. Video games, for instance, not only circulate stereotyped images of violent masculinity, but they also require the player to enact this masculinity (symbolically) in order to play the game at all.” (s. 7) Bärare av hegemoniska maskulinitetsideal, menar Connell (1995), kan alltså vara rent fiktiva.

Vi vill dock lyfta att deltagarna stundtals ifrågasatte delar av det hegemoniska maskulinitetsideal som media förmedlar. De gav visserligen uttryck för att dessa ideal en gång

i tiden varit viktiga för dem, men att de inte längre hade någon större inverkan på dem. Några av deltagarna identifierade dessutom mediala maskulinitetsideal som rent av skadliga, inte minst för barn och ungdomar: ”Det ger ju en dålig bild till dom som är lite yngre /.../ man har det typ inmatat i hjärnan eftersom man har sett det så pass många gånger, så tror man till sist att det är normalt.” Kan det vara så att vissa bitar ur ett hegemoniskt maskulinitetsideal får mindre betydelse när unga män blir äldre?

5.1.3 “Stark inför andra män” – maskulinitet som social angelägenhet

Normer och föreställningar om maskulinitet talas också om som en social angelägenhet, exempelvis när det kommer till sex. För en av deltagarna problematiserades detta mycket tydligt, hur sex för unga män ibland kan handla om erövring, status och att överträffa andra unga män; “det var typ som en tävling, mer eller mindre”. Det tycks alltså här handla om prestation och att få sin sexualitet, och därigenom maskulinitet, bekräftad i grupper av andra unga män. Detta kan vi koppla till Kimmel (2005) som menar att sexualitet konstrueras socialt och att traditionella normer kring manlig sexualitet tenderar att kretsa runt många sexuella partners, emotionell distans och risktagande. Vidare belyser Kimmel att manlighet “mäts” genom bland annat makt och framgång, och att män som är sexuellt passiva riskerar att betraktas som avvikare (ibid). Pornografi tycks också vara en viktig källa till synen på sex och hur det fungerar; en slags “faktabok” som en deltagare uttryckte det. Detta, menar Dines (2005), utgör ett stort problem främst för kvinnor som måste förhålla sig till män vars föreställningar om sexualitet, femininitet och maskulinitet konstrueras genom dessa bilder – inte bara genom porrfilm, utan även genom “pornograferad” reklam, modetidningar, film och musik. Dines menar att pornografi i längden normaliserar våld mot kvinnor och legitimerar mäns makt över kvinnor (ibid). Även angående unga mäns konsumtion av porr lyfte deltagarna en social dimension. En deltagare berättade att porr “var vår faktabok! För vi visste ju inget annat, det var bara vad vi hade lärt oss av varandra. Och var hade vi lärt oss? Jo porrfilmer. Så det var, mer eller mindre vår faktabok, tyvärr.”

Vi reflekterar kring om den “tävling” som omtalas i början av detta avsnitt kan fungera som ett verktyg för unga män att just nå, och få bekräftat, känslor av makt och framgång genom att delge ett (aktivt) sexuellt liv för sin vänskapskrets. Detta, att bekräfta sin maskulinitet, ser vi också genom att deltagarna lyfter hur viktigt det är att vara stark som man – och framförallt att *visa sig stark inför andra män*:

– Det är också viktigt för en man att vara fysiskt stark. Och inte bara för mig, *ni* ska veta att jag är fysisk stark.

Maskulinitetsidealet är alltså som nämnt relativt likartat och vi ser hos deltagarna flera tecken på hur detta ideal skapas och reproduceras socialt och performativt genom handling; inom vänskapskretsar (sex), i förhållande till populärkulturella maskulinitetsideal (klädstil, språk) och omgivningens förväntningar (visa sig stark). Detta är vad Connell (2009) skulle kalla för “kollektiva maskuliniteter”; att de återskapas och upprätthålls socialt genom handling. Maskulinitetsidealet uttrycks bland deltagarna både genom hur män *ska* vara och hur män *inte ska* vara. Men vi ser också hur det är föränderligt; hur deltagarna ifrågasätter och ibland helt tar avstånd från det ideal som de upplever att de behöver förhålla sig till. De uppmärksammar andra maskuliniteter; andra män som får gråta, visa sina känslor och vara passiva eller, i diskussioner om sexuellt våld och våldtäkt, andra män som avvikare; de osociala, de sjuka.

Ytterligare en dimension av maskulinitet är deltagarnas föreställningar om att män inte kan anmäla våldtäkt utifrån rådande normer om vad det innebär att vara man, vid sidan av idén om att män inte kan utsättas för våldtäkt, vilket bildar något av en paradox. Detta är en av åtskilliga observationer som beskriver hur föreställningar om maskulinitet och diskussioner om sexuellt våld och våldtäkt hänger samman och går in i varandra, vilket vi återkommer till mer i följande avsnitt.

5.2 Synen på sexuellt våld och våldtäkt

5.2.1 “Det kommer inte hända mig” – sexuellt våld och våldtäkt som en kvinnofråga?

I såväl fokusgruppsdiskussionen som djupintervjuerna kan vi genomgående urskilja ett slags avståndstagande och motstånd relaterat till diskussioner om sexuellt våld och våldtäkt. Detta tog sig uttryck på flera olika sätt och vi upplever det ofta präglad av frustration, svårigheter relatera till ämnet samt begränsningar i att uttrycka sig på grund av självupplevd kunskapsbrist. Dessa iakttagelser kom bland annat till uttryck genom föreställningar om att de själva, som män, inte kan utsättas för sexuellt våld och våldtäkt och att det således inte har något med dem att göra:

– ... jag menar när vi hör ordet våldtäkt, så tänker jag det kommer inte hända mig. Det finns inte på kartan. Det existerar inte, alltså jag har svårt att relatera, känslomässigt så, till en sån incident.

– Om det är något som angår mig, som kan hända med mig, så har jag mer fokus på det.

I nedanstående citat blir det om än mer tydligt hur deltagarna tenderar att se våldtäkt som en fråga som inte rör män och att de på så vis reproducerar synen på våldtäkt som en

kvinnofråga. Som vi tolkar det, blir det även ett sätt att försvara sig mot och distansera sig från män som begår sexualbrott.

– ...jag har inte haft, varken jag eller nån jag umgås med, har haft någonting med våldtäkter att göra. Då är det en fråga som inte har med oss att göra liksom. Så vi hör nånting våldtäkt, vi tänker 'ja en sjuk jävel' liksom och fortsätter liksom, det är inte vår grej, det – låt dom ta hand om sitt och vi tar hand om vårt. Inga konstigheter där.

– Jag tror kvinnor har mer koll på det, faktiskt... För det är de som blir utsatta. /.../ Jag har inte så mycket att komma med. Däremot du har kanske lite mer att komma med, som kvinna.

För att analysera denna form av resonemang använder vi oss delvis av Wennstams (2005) förståelse kring mäns avståndstagande till våldtäktsdiskursen. Hon menar att medan kvinnor växer upp med och lever i en medvetenhet om det potentiella hotet om våldtäkt, kan män i stort sett leva hela liv utan att nödvändigtvis ägna fenomenet en tanke: "Det påverkar inte hans vardag, hans rörelsemönster i samhället, hans fritid och kommunikationsvägar. Så varför ska han bry sig?" (Wennstam 2005, s. 57). Vår empiri vittnar dock om en mer komplex bild än vad detta resonemang kan förklara. I diskussionen om våldtäkt lägger vi, vid sidan av den "likgiltighet" som Wennstam beskriver, också märke till deltagarnas känslor av ilska och exkludering när det kommer till diskussioner om sexuellt våld och våldtäkt samt att de uppmärksammade den egna bristen på kunskap:

– Man blir arg. Man blir arg, man tänker alltså varför. Hur kan man göra något sånt liksom? Det... det är inte normalt nånstans!

– Jag vet ju inte. Jag kan ju inte ämnet. Och jag tror att de flesta har ju samma... kan ju lika lite. Så som kvinna kan jag tänka mig att det är lättare att relatera. Vilket gör att som kvinna har du mer att säga till om. För du kan ju sätta dig in i det hela. Och det är därför det hörs mer från kvinnor, än från män.

– ... jag hade inga erfarenheter om det, jag hade ingenting att säga om det. /.../ Det var inte många som kunde prata om det, det var... ja. Brist på kunskap. Eller så.

Man kan här tänka sig att dessa tankar och känslor kan böttna i att deltagarna, som unga män, faktiskt inte riktigt fått *möjlighet* att betrakta sexuellt våld och våldtäkt som ett ämne att "bry sig om". Vi upplever exempelvis att föreställningar om sexuellt våld och våldtäkt som en "kvinnofråga" återspeglas i det språkbruk vi upplever omger ämnet i samhället, såväl i folkmun som i den rättsliga diskursen – något även Wennstam (2002) uppmärksammar. Frågor som *Varför gick hon ute ensam på natten? Vad hade hon på sig? Hur mycket alkohol hade hon druckit? Varför sprang hon inte därifrån? Varför gjorde hon inte motstånd?* tenderar att överskugga frågor som *Varför våldtog han henne? Var han påverkad? Varför skadade han henne?* Detta språk kan vi också urskilja i vanliga meningsuppbyggnader som

Hon blev våldtagen (jämfört med *Han våldtog henne*.) Det var hon som *blev* något (utsatte sig för) – inte han som *gjorde* något (utsatte henne för). I *Transforming a Rape Culture* (2005) belyser exempelvis Carol J. Adams att vårt språk har en tendens att maskera våld: “It may highlight someone’s victimization while simultaneously cloaking the agency and actions of the perpetrator of that violence.” (Adams 2005, s. 81).

Vi funderar på om det språkbruk som exemplifieras ovan, vid sidan av att förskjuta ansvaret från förövare till offer, också förstärker bilden av att sexuellt våld och våldtäkt inte handlar om män och därmed bidrar till deltagarnas svårigheter att relatera. Vidare, om det nu är så att deltagarnas distansering från problematiken med sexuellt våld och våldtäkt grundar sig i att denna uppfattas som förbehållen kvinnor, uppstår ytterligare en reflektion hos oss. Hur kommer det sig att dessa deltagare, unga män, har så svårt att relatera till ett “kvinnligt” problem? Kan detta i förlängningen innebära svårigheter att känna empati med kvinnor vilket Miedzian (2005) återigen identifierar som en egenskap typiskt för destruktiva maskulinitetsnormer? Kan det handla om, som Buchwald, Fletcher och Roth (2005) påtalar, att män och kvinnor kategoriseras som motsatspar och att denna distinktion försvårar män och kvinnors förståelse och medkänsla för varandra? Vidare funderar vi på om detta avståndstagande kan förstås genom att belysa teorin om genusordningen (Hirdman 1988, 2001), vilken också karaktäriseras just av särhållandet av män och kvinnor. Diskussionen rörande män och kvinnor som motsatskategorier är någonting som genomsyrar all vår data samtidigt som många av deltagarna upplever att Sverige är ett jämställt land; “nu är det mer alltså lika”, “alltså det är ändå sjukt bra, som det är idag. /.../ ... förutom det [förmåner och löner] närmar vi oss varann jättemycket”. Detta tror vi kan vara en betydande faktor när det kommer till vissa av de unga männens frustration och svårigheter att uttrycka sig, vilket i sin tur leder till att de “cirkulerar” kring ämnet och tar avstånd. Detta konkretiseras genom nedanstående citat:

– Om vi istället hade tagit ett exempel om att en kille som tar ut pengar från automaten och så kommer fyra killar och misshandlar honom och ber honom... Det kan jag sätta mig in i. Där kan jag känna nånting, ‘Ah shit fan hur hade det känts, fan vad hemskt!’. Men när vi pratar om våldtäkt, det är blankt. Det kommer inte att hända.

När vi frågade deltagarna om *varför de tror att män dominerar i statistiken som förövare till sexuellt våld och våldtäkt* lyfte några av deltagarna resonemang om att detta beror på att det är omöjligt för kvinnor att våldta män och att män således inte kan bli våldtagna. De pratade

framförallt om mäns fysiska överlägsenhet gentemot kvinnor, men också kring att det “inte går” utifrån föreställningar om sexualitet och kroppsfunktion:

- För att vanligtvis är mannen starkare, rent fysiskt då. Som jag sa sist, om en tjej vill våldta mig så kan jag slå tillbaka.
- En tjej kan inte våldta en kille – det går inte. Om inte killen är upphetsad så kommer det aldrig funka liksom. Så det är därför det ser ut som det ser ut, tror jag. För det går inte tvärtom.

Ovan kan vi identifiera hur deltagarna bemöter diskursen ur ett heteronormativt perspektiv, genom att de utgår från heterosexualitet som norm (Hertz & Johansson 2011; Walby 1990), och att ett övergrepp i deras mening kräver ett “regelrätt” penetrerande samlag vilket, i deltagarnas mening, således gör det “omöjligt” för en kvinna att förgripa sig på en man som inte är sexuellt upphetsad. Vi upplever att dessa föreställningar hindrar deltagarna från att reflektera över mannen som potentiellt våldtäktsoffer, och att detta är ytterligare en faktor som påverkar avståndstagandet till frågor om sexuellt våld och våldtäkt.

5.2.2 “Vi vill inte vara offer”

En av deltagarna tillförde ett nytt perspektiv på samma fråga, nämligen att mäns överrepresentation i statistiken skulle bero på att män inte anmäler våldtäkter, eftersom det skulle få dem att känna sig förnedrade:

- Vi vill inte vara offer /.../ Vi vill hellre vara förövaren /.../ Majoriteten av män hade inte gjort det för... du bränner dig själv, du gör dig till ett offer när du går till polisen.

Denna diskussion omfattades således av ett paradoxalt inslag genom att det inledningsvis målades upp en idé om att män i princip inte kan bli våldtagna av kvinnor, samtidigt som det resonades kring skamlignande känslor kopplat till mäns låga anmälningsbenägenhet. Resonemanget kring att män inte vill betraktas som ett offer utmanas när en av deltagarna kritiserar idén om att en man inte skulle anmäla en våldtäkt:

- Varför?
- För att då bekräftar du bilden...
- Men jag blir ju ett offer, jag blir ju offer för en våldtäkt! Jag är ett offer, klart jag ska...
- Men du bekräftar det till alla.
- Ja men låt alla veta då att det inte bara är män som våldtar tjejer.
- Jaja, det är en bra grej – det hade varit super ifall världen hade vart så, men den är inte så – vi snackar om hur den är nu mannen.

I ovanstående citat ser vi tydligt hur våra deltagare präglas av föreställningar och normer om maskulinitet där det mest utmärkande, återigen, rör rädslan för att betraktas som ett offer. Vi reflekterar här kring att denna rädsla kan ses som ett uttryck för hur genusordningen

återspeglar män och kvinnor; som starka respektive svaga (Hirdman 1988). Detta överensstämmer väl med deltagarnas föreställningar av manligt och kvinnligt; en man ska vara "stor, stark, stabil" och en kvinna "ska nästan vara ostabil", "Kvinnor är mer känsliga", "... av man och kvinna så är kvinnan lugnare, dom håller sig, dom bråkar inte så mycket, dom skriker inte så som män gör". Att "vara offer" – i synnerhet inför andra människor – tolkas av deltagarna om en svaghet, vilket genom genusordningen i sin tur kan förknippas med något kvinnligt. Vi kopplar också detta till Buchwald, Fletcher och Roth (2005) som menar att våldtäktskulturen bland annat karaktäriseras just av att "kvinnliga" egenskaper hos män anses vara något nedvärderande. Vidare kan vi här dra paralleller till Heinrichs (2013) studie, som belyser att en betydande del av maskulinitetsidealet handlar om att ta avstånd från beteenden som kan uppfattas som feminina.

Vi kan också se, genom deltagaren som ifrågasatte resonemanget och hur han besvarades, att deltagarna identifierar en slags begränsning med hur samhället – *världen* – styr dessa normer kring maskulinitet; att det vore bra om män "fick lov" att vara ett offer men att det i dagsläget inte finns utrymme för detta. Upplevelser av begränsningar i förhållande till maskulinitet kunde vi urskilja vid flera tillfällen, vilket vi berört i kapitlets första del (*Normer och föreställningar om maskulinitet*). Nedan beskriver en deltagare både en begränsning i att vara man (och behöva visa sig stark) samtidigt som han på ett sätt uppmärksammar hur män kan få det de vill ha genom just sin styrka:

– Ja, vi vill va män, så som samhället vill att vi ska vara. /.../ Att samhällets förväntningar eller åsikter om oss behöver inte vara sanning, det behöver det absolut inte va faktiskt. Jag behöver inte bevisa att jag är stark alltid, jag behöver inte få allt jag vill ha. Även om jag kan få det hur lätt som helst.

5.2.3 "Allt är inte våldtäkt" – synen på offer och förövare

Definitionen av en våldtäkt var enligt deltagarna samlag mot en persons vilja. Vi kunde dock urskilja en påtaglig motvilja hos deltagarna till att prata om kvinnan som "riktigt offer". När vi ställde frågor som berörde våldtäkter mot kvinnor och, återigen, varför majoriteten av alla misstänkta sexualbrott begås av just män, svarade flera av deltagarna med att ifrågasätta trovärdigheten i de våldtäkter som anmäls. De tillfällen som deltagarna kom in på vad de ansåg som "riktiga" offer styrdes ofta om till diskussioner där föreställningar av att kvinnor falskanmäler våldtäkter exempelvis för att få skadestånd, av svartsjuka eller som hämndhandling, blev påtagliga. Dessa föreställningar bekräftades av flertalet deltagare som ofta hört talas om sådana incidenter, dels från vänner och bekanta men också genom mediala

skildringar. Flertalet gånger lade vi märke till hur deltagarna tenderade att flytta fokus från verkliga till falska våldtäkter.

– Det är inte, alltså allt är inte våldtäkt. Det blir ju som våldtäkt eftersom hon vill bara komma undan på ett sätt, förstår du?

– Enligt tidningar som jag läste så, våldtäkt efter våldtäkt nekas ju, jag vet inte...

– Man hör typ att, ibland killen blir anklagad fast det inte ens är sant liksom... Så hör man att det är sant, sen hör man till exempel att ja, tjejer gör det mot killen för att typ han har varit otrogen och så vill de hämnas.

Ytterligare argument som togs upp i diskussionen om huruvida kvinnor "falskanmäler" våldtäkt grundar sig i deltagarnas föreställningar om att kvinnor ofta skäms och känner ånger för sina sexuella aktiviteter. De resonerade vid upprepade tillfällen kring att kvinnor hellre hävdar att de blivit våldtagna än att erkänna att de samtyckt till sexuellt umgänge, och att detta i sin tur beror på att kvinnor påverkas av vänskapskretsens normer kring sex. Här får vi således ta del av *hur deltagarna uppfattar att kvinnor ser på sin sexualitet*, vilket i vår mening också säger något om hur deltagarna själva ser på kvinnlig sexualitet. Vi kan återigen se resonemang som går att härleda till distansering av kvinnors erfarenheter. I *Transforming a Rape Culture* (2005) förklarar Richard S. Orton denna form av distansering delvis genom att belysa mäns tolkningsföreträde om verkligheten vilket gör att de ser kvinnors erfarenheter av sexuellt våld och våldtäkt ur mäns perspektiv. Orton menar att mäns förnekelse och försvarspositionering kan vara verktyg för att både konfrontera sina åsikter men också för att upprätthålla mäns "rätt" att definiera verkligheten och förminska kvinnors erfarenheter (ibid);

I believe that defensiveness and discomfort are inevitable for many men when we are challenged to acknowledge women's vulnerability to men's violence and the impact it has on them. /.../ I may hear a woman's truth as an accusation, not as an expression of her own experience. I may feel threatened by the new frame of reference she is challenging me to acknowledge: hers. (Orton 2005, ss. 233, 240).

Ett par deltagare diskuterade ytterligare en dimension till detta fenomen, nämligen rädslan för att själv utsättas för en falsk anmälan och gav uttryck för identifikation med falskt anklagade män. Det verkar som att just falska våldtäktsanklagelser utgör en betydande del för den referensram många deltagare förhåller sig till; de uttrycker att de varken känner ett våldtäktsoffer eller våldtäktsförövare men att de känner till män som blivit falskt anklagade för våldtäkt.

– Alltså mycket är påhitt också, jättemycket. Typ, tjejen är avundsjuk, hur ska hon förstöra för honom? 'Ja han våldtog mig'. Hur ska man kunna bevisa det liksom, det räcker bara med att en tjej går ut och säger 'Han våldtog mig' – då är jag bränd /.../ Vad ska jag säga till alla, 'det är inte sant, det är inte sant'? Ingen kommer tro på mig. Alla tror på tjejen i första hand.

I anslutning till ovanstående föreställningar om “riktiga” offer och våldtäkter, berättar några av deltagarna också om sambandet mellan kvinnans “allmänna” beteende och hennes trovärdighet; om en kvinna påstår att hon blivit våldtagen upplever många av deltagarna att hennes trovärdighet är beroende av huruvida hon har ett gott eller dåligt rykte om sig.

– Ja det beror på hur hon är som person tyvärr. /.../ Festar hon, går hon med killar. /.../ Då är det svårare att tro att han har våldtagit henne eftersom att hon skulle typ se villig ut.

– ...är tjejen känd till exempel för att va med många killar och så här, då tappar hon sin trovärdighet. Medan är det en tjej som...ja, sköter sitt, går i skolan eller pluggar eller jobbar och inget mer än det – då ökar hennes trovärdighet mycket liksom.

Denna trovärdighetsaspekt som deltagarna lyfter upplever vi vara starkt förankrad i samhällets syn på våldtäkt, inte minst i rättsliga sammanhang där våldtäktsoffret ofta får frågor kring klädsel, uppförande och tidigare sexuella erfarenheter (Wennstam 2002). Här tolkar vi det som att en kvinna som säger sig ha blivit våldtagen måste leva upp till bilden av ett “idealiskt offer” (Christie 2001) för att uppfattas som trovärdig i deltagarnas ögon; hon ska exempelvis ägna sig åt ett respektabelt projekt (plugga, jobba), vara svag (*inte* villig) och befinna sig på en plats som hon inte kan kritiseras för (*inte* “gå med killar” eller festa) (ibid). Trovärdighetsdiskursen återfinns även i diskussioner om förövaren, våldtäktsmannen, genom att några av deltagarna ser samband mellan mannens karaktärsdrag och hur trovärdigt det är att han är en förövare. Deltagarna menar här att det är svårare att tro på att en man har begått våldtäkt om denna man framstår som “vanlig”, som med deltagarnas definition bland annat innebär att han har ett socialt liv och förmögen till att upprätthålla ett sexuellt aktivt liv. Till en början målar deltagarna upp en bild av förövaren som en avvikare; som “ensamvarg”, som mobbad, som psykisk sjuk, som alkoholiserad eller som någon som inte kan “få” sex. Det visade sig också vara svårt för deltagarna att förstå varför en man som *ser bra ut* skulle “behöva” våldta.

– ... nån som inte finns, som inte syns någonstans. Som kanske gömmer sig hemma framför datorn hela dan. Man kan inte få kontakt med dem, för du vet inte att de finns, tills de gör någonting – då vet vi att de finns.

– Okej, han som är desperat och lite lös i huvudet – han kan man förstå. Typ, ja han kanske inte haft sex på sjukt länge och han vill verkligen ha det. Men...han som kan fixa det [sex] men gör nåt sånt, det...jag vet faktisk inte...

– Det som är sjukt med han, alltså det är jävligt sjukt, det är inte så att killen ser dålig ut, alltså han har bra kropp, han har...alltså det är inget fel på han.

Även här kan vi dra paralleller till Christie (2001), genom hans skildring av den idealiska gärningsmannen. Christie menar att den allmänna bilden av en förövare ofta kretsar kring just motsatsen till “vanlig”: “Den idealiske gärningsmannen är en varelse på avstånd. Ju mer

främmande, desto bättre. Ju mindre mänsklig, desto bättre.” (s. 59). Detta kan i sin tur ha att göra med att det helt enkelt är för jobbigt eller svårt att föreställa sig att en person som utför hemska handlingar kan vara någon som inte är helt olik en själv. “Genom att ha en förenklad bild av den idealiske gärningsmannen kan vi andra fortsätta som vanligt.” (s. 59). Wennstam (2005) menar att problematiken med mäns svårigheter att relatera till sexuellt våld och våldtäkt, som vi diskuterat tidigare, förstärks just av hur våldtäkter i allmänhet och förövare i synnerhet presenteras i exempelvis media; gärningsmannen skildras inte sällan som avvikande, kriminell eller psykiskt sjuk. Denna bild skapar distans till de “vanliga” männen, vilket Wennstam tror kan påverka mäns frånvaro av engagemang och ansvarskänsla (ibid).

5.2.4 Ansvar och lösningar

Till en början diskuterades, som vi nämnt, våldtäktsmannen utifrån termer av män med avvikande, asociala beteenden och “extrema” karaktärsdrag. En intressant iakttagelse var att ju mer utrymme deltagarna fick att resonera kring den avvikande våldtäktsmannen desto mer rörde de sig ifrån bilden av våldtäktsmannen som en avvikare. När vi ställde frågor om hur de tänkte kring att en stor andel av våldtäkter begås inomhus av någon närstående eller i parrelationer, och inte av en främling utomhus i en mörk park, blev bilden mer komplicerad. Synen på våldtäkt och förövare utvidgades men uppfattningen om våldtäktsmannen som psykiskt labil, med missbruksproblematik, med ohämmade sexuella drifter eller dålig uppväxt kvarstod dock.

– Det kan nog vara vad som helst. Verkligen. Det kan vara den tysta personen som sitter i hörnet eller /.../ alltså den populära killen. /.../ Den populära killen vill ha mer makt. Det är ju ändå som en makt till ett offer. Och den mobbade killen kanske blir trött på att vara ett offer och vill göra någon annan till offer. Eller så kan det vara någon som har jättehög sexuell drift och kan inte få på något annat sätt.

– Jag tror det handlar om miljöer. Hur du växer upp. Psykiskt. Mycket sånt. Hur du växer upp hemma, dina föräldrar, allt nästan.

– Alltså dom måste vara berusade eller jag vet inte vad... Drogpåverkade. Alltså ta det steget, att våldta någon. Hur?! Hur gör man? Det måste vara någonting.

Anledningen till att vi ställde denna fråga – *Vem är en våldtäktsman?* – var att vi tänkte att detta skulle påverka hur deltagarna såg på lösningar. Vad är det för person som begår sexualbrott och inte minst – varför? Här kan vi se hur deltagarna identifierar orsaker till varför män våldtar och att de utifrån dessa bygger sina lösningsresonemang. En diskussion kretsade särskilt kring alkohol.

– Alkohol borde inte... Kvinnor borde inte dricka alkohol om det ska leda till sånt.

– Män borde inte dricka alkohol då, det är ju vi som våldtar?

Det diskuterades också kring kvinnans eget ansvar för att undvika våldtäkt; att inte exponera sig för farliga miljöer, att inte dricka alkohol eller åka svarttaxi ensam, men också att både män och kvinnor ”automatiskt” blir offer när de går hem från ett uteställe och druckit mycket. I djupintervjuerna, där det fanns mer tid att utveckla diskussioner bland annat kring ansvar för att förebygga och förhindra sexuellt våld och våldtäkter, hände dock någonting; fokus skiftades från att diskutera strategier att undvika våldtäkt som i synnerhet kvinnor ska förhålla sig till, till att ansvaret ligger på samhället och inte minst de som faktiskt våldtar. När vi frågade deltagarna vad de ansåg man kunde göra för att förhindra och förebygga sexuellt våld och våldtäkt utvecklades diskussioner kring utbildning, att prata mer om sex (främst i skolan), att ge mer resurser till socialtjänst och psykiatri, föräldrars ansvar, nya lagar och andra samhällsinsatser. Huruvida vi kunde leva i ett samhälle helt fritt från våld var dock svårt att föreställa sig bland deltagare. Två av våra deltagare resonerade vidare kring maktaspekten i relation till män, sexuellt våld och våldtäkter och makt som en förklaring till att förändringsarbetet går så långsamt.

– Nä men det är en förnedrande sanning som män inte vill lära känna... Det är bara så... Och män ska få som dom vill, därför våldtar 'vi'. 'Vem är du som ska säga nej till mig? Vi ska ha sex.' 'Nej, jag vill inte'. 'Jo, det ska vi.'. Så gör dom det.

– Det är väl kanske dom [kvinnor] som vill förändra det, kanske mannen vill ha det som det är. Han klagar inte. Han är okej med hur det ser ut just nu och han nöjer sig med det, medan kanske kvinnan inte är nöjd och vill ändra på det.

Ytterligare en mycket intressant förklaring hos deltagarna till varför män inte engagerar sig i frågor som rör sexuellt våld och våldtäkt är rädslan för att skicka ut ”fel signaler” – samtidigt som vi kan urskilja en viss vilja att engagera sig:

– Dom vill men... dom kanske inte vågar. /.../ Låt säga jag, jag går ut och säger 'ja vi ska förhindra våldtäkt, vi ska göra det, vi ska göra det' sen dom tänker 'vad är ditt problem liksom, du blir ju inte våldtagen, ha ditt problem och låt dom sköta sitt liksom.' Så då skickar det fel signaler till folk.

– Jag tror inte att dom [männen] inte vill. Det är mer att dom...kommer inte in i det. Vad ska man säga. Vi får ingen riktig bild av det.

Vid sidan av avståndstagande och svårigheter att relatera till frågorna kan vi ändå utläsa en öppenhet och vilja att förstå hos deltagarna. Vi ser att de bär på föreställningar att genusordningen i samhället är problematisk på många sätt, särskilt då det kommer till kommunikation mellan män och kvinnor.

– Tänker typ... nåt som gör kvinnor och män närmare eller vad man ska säga. Alltså mer dialogaktigt. För typ idag... Jag tycker man kan inte bara typ gå fram och snacka med en tjej. Som så om ingenting. Men typ om du går till en kille är det okej.

6 Sammanfattning och reflekterande diskussion

I detta avslutande avsnitt kommer vi att sammanfatta de centrala delarna av vår analys. Vi kommer också att diskutera kring vad vi hade kunnat göra annorlunda och se på vår studie ur ett kritiskt perspektiv. Avslutningsvis kommer vi diskutera kring hur man skulle kunna gå vidare, med denna studie som bakgrund.

Lever vi i en våldtäktskultur? Utgår vi från vad vi har sett i arbetet med denna studie finner vi tydliga kopplingar mellan definitioner av en våldtäktskultur och vår analys om unga mäns föreställningar kring maskulinitet och sexuellt våld och våldtäkt. Vi kan urskilja flera beröringspunkter mellan upplevt maskulinitetsideal och syn på sexuellt våld och våldtäkt, främst när det kommer till syn på offer och förövare. I deltagarnas tal om män och kvinnor som dikotomier, och upplevda förväntningar på män som starka, aktiva, stabila, högpresterande och obekymrade, reproduceras genusordningen. Vi ser tydliga tecken på hur de förhåller sig till vad vi tolkar som ett traditionellt maskulinitetsideal som de både ser som begränsande men ibland också som något nödvändigt, samtidigt som de identifierar andra maskuliniteter genom att tala om män som inte uppnår idealet. Deltagarna berättar även hur maskulinitet skapas och upprätthålls socialt genom handling, särskilt då det kommer till sex och att visa sin styrka inför andra. Det som för oss var mest anmärkningsvärt var deltagarnas svårigheter att diskutera och framförallt oförmåga att relatera till de som faller offer för sexuellt våld och våldtäkt samt identifiera sexualbrott som ett samhällsproblem som rör dem själva. Det var lättare att relatera känslomässigt till andra brottstyper, exempelvis personrån där offren är män. Vi menar att sexuellt våld och våldtäkt är något som rör alla i ett samhälle och att alla har ett ansvar att kritisera de normer och föreställningar som är typiska i en våldtäktskultur. I diskussioner kring sexuellt våld och våldtäkt tenderade deltagarna ofta att förskjuta ansvaret för våldtäkter till de som faller offer för dem samtidigt som de hade föreställningar om förövaren som en avvikare med olika extrema karaktärsdrag.

Flertalet av deltagarna identifierade sin egen, upplevda kunskapsbrist på området. För oss blev detta en tvetydig observation då det både går att tolka det som en strategi för att undvika att tala om ämnet samtidigt som det trots allt är ett stort steg i rätt riktning. Att erkänna och ifrågasätta sin kunskapsbrist är vad vi menar första steget i allt förändringsarbete. Genom

interaktiva diskussioner märkte vi också att deltagarna relativt snabbt kunde skifta i sina resonemang och kom till nya insikter, särskilt då det kom till syn på förövare och orsaker till sexuellt våld och våldtäkt, vilket även blev tydligt i djupintervjuerna som gav deltagarna mer utrymme att fundera. Att få män att engagera sig i frågor som rör andra mäns våldsanvändande och kritisera sina egna maskulinitetsnormer, precis som projekt som FATTA, FATTA MAN och Män för jämställdhet som vi nämnt i inledningen kämpar för, måste börja med att tala med män och studera upplevelser och föreställningar om de maskulinitetsideal de förhåller sig till men också deras syn på sexuellt våld och våldtäkt. Kan man identifiera unga mäns kunskapsbrist på området och hur de upplever destruktiva maskulinitetsideal som ofta leder till en viss syn på sexuellt våld och våldtäkt samt dess orsaker är det betydligt enklare att sätta in rätt resurser.

Under studiens gång har vi ställts inför många val och kval och det tog lång tid att landa i det rika material vi samlat in. Efter fokusgruppsdiskussionen var vi i ärlighetens namn väldigt omtumlade; det var en intensiv diskussion om tunga ämnen och flertalet föreställningar, särskilt om kvinnor och våldtäktsoffer, kändes obehagliga att ta del av. Vi upplevde också att fokusgruppsdiskussionen var präglad av en hierarkisk ordning där vissa tog betydligt mer plats än andra. Två deltagare var dessutom helt tysta, vilket vi upplevde som problematiskt samtidigt som vi inte ville tvinga fram svar från dem. Fördelen med fokusgruppsdiskussionen var dock att den "levde ett eget liv" och deltagarna interagerade genom att ställa följdfrågor till varandra. Däremot upplevde vi många gånger hur gruppen reproducerade en del destruktiva föreställningar, särskilt när det kom till uppfattningar att falska våldtäktsanklagelser var vanliga. Detta var någonting vi såhär i efterhand kunnat angripa på ett mer konstruktivt sätt, men i stunden upplevde vi det vara mycket svårt. Efter djupintervjuerna kände vi oss betydligt lugnare då vi fick mer insikt och förståelse för våra deltagares resonemang. Till en början, innan vi strukturerat upp vårt insamlade material, var vi dock mycket osäkra på vad vi skulle göra med det då vi upplevde det som svårfångat men med tiden kunde vi urskilja många spännande föreställningar som befann sig i skuggan av andra. Vidare funderade vi mycket på om vi själva, just utifrån att vi är kvinnor, påverkade intervjuernas utfall. Hade diskussionerna sett annorlunda ut om vi var män? Antagligen. På vilket sätt de skulle sett annorlunda ut kan vi aldrig veta men vi gjorde vårt bästa för att ge deltagarna stort utrymme samtidigt som vi befann oss på en plats som de kopplar till trygghet och öppenhet. Ser vi över vår intervju/diskussionsguide såhär i efterhand finns givetvis fler frågor vi önskar vi hade haft tid att ställa men det hade vi å andra sidan aldrig fått reda på om

vi inte ställt de frågor som vi ställde. Vi känner också att vi ibland släppte vissa diskussioner för tidigt, särskilt när det kommer till syn på sex och sexualitet men också hur maskulinitet konstrueras socialt.

Det finns många vägar att ta om man vill gå vidare utifrån den här studien. Vi har särskilt tänkt i banor som rör kopplingar till individualistiska och nyliberala diskurser, inte minst när det kommer till vilja (och möjlighet) att ta ansvar och engagera sig i olika samhällsproblem och i vårt fall då i frågor som rör sexuellt våld och våldtäkt. Kan individualismen och den konkurrens vi ser på många plan i samhället "spä på" ett avståndstagande när det kommer till att känna ansvar och förståelse för andra? En intersektionell analys genom att undersöka föreställningar om maskulinitet och syn på sexuellt våld och våldtäkt utifrån variabler som klass, etnicitet, ålder och funktionalitet hade också, som vi nämnt tidigare, varit spännande. Det hade även varit mycket intressant, och kanske rent av nödvändigt, att titta närmare på de män som faktiskt aktivt engagerar sig i dessa frågor. När det kommer till tjejjourer och ungdomsjourer är män i klar minoritet bland de som engagerar sig. Samtidigt upplever SKR en ökad vilja hos män att vara delaktiga i förändringsarbetet men att dessa män upplever att det saknas plattformar för detta (Dahl & Kanakaris 2013). Detta är någonting vi även ser tecken på i vår studie. Bortom svårigheter för deltagarna att relatera till och prata om sexuellt våld och våldtäkt såg vi ändå en öppenhet och vilja att få mer kunskap om problemet.

– ... det var bra frågor, även viktiga, vissa av dem var typ några som jag aldrig funderat över. Och det märktes på de andra också. /.../ Det var frågor som vi aldrig hade...aldrig hade tänkt på. Det var någonting... Vi visste att det hände men vi hade aldrig tänkt på det eller funderat. Så det var väldigt... Det var någonting nytt, det var väldigt bra.

För att människor ska våga ifrågasätta de normer och strukturer som reproducerar det som karaktäriserar en våldtäktskultur, samt utmana sina egna värderingar, krävs kunskap om dess förekomst och konsekvenser. Kan vi se den kan vi också göra motstånd och förpassa den till historien. För att nå detta måste vi inkludera alla människor, och inte minst de unga män som aldrig pratar om ämnet, i förändringsarbetet. Sexuellt våld och våldtäkt är inte en "kvinnofråga" – det är ett samhällsproblem som berör alla.

Soon the young people don't even want to hear the old stories.

Rape has become alien to human experience.

I'm sure we can do this. We can do anything.

(Roth 2005, s. 372)

Referenser

- Adams, Carol J (2005). "I Just Raped My Wife! What Are You Going to Do about It, Pastor?": *The Church and Sexual Violence*. I Buchwald, Emilie, Fletcher, Pamela R & Roth, Martha (red.) (2005). *Transforming a Rape Culture*. Minneapolis, Minn.: Milkweed Editions, ss.75-104.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1991). *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Repr. London: Penguin
- Buchwald, Emilie, Fletcher, Pamela R & Roth, Martha (red.) (2005). *Transforming a Rape Culture*. Minneapolis, Minn.: Milkweed Editions
- Christie, Nils (2001). *Det idealiska offret*. I Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.) (2001). *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur, ss. 46-60.
- Connell, Raewyn (2003). *Om genus*. Göteborg: Daidalos
- Connell, Raewyn (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press
- Connell, Raewyn (2009). *Understanding Men: Gender Sociology and the New International Research on Masculinities I*. I Skelton, Christine, Francis, Becky & Smulyan, Lisa (red.) *The Sage handbook of gender and education*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, ss. 18-21
- Dines, Gail (2005). *Unmasking the Pornography Industry: From Fantasy to Reality*. I Buchwald, Emilie, Fletcher, Pamela R & Roth, Martha (red.) (2005). *Transforming a Rape Culture*. Minneapolis, Minn.: Milkweed Editions, ss. 105-115.
- Hartman, Jan (1998). *Vetenskapligt tänkande: från kunskapsteori till metodteori*. Lund: Studentlitteratur
- Hennink, Monique M., Hutter, Inge & Bailey, Ajay (2011). *Qualitative research methods*. Los Angeles: SAGE
- Herz, Marcus & Johansson, Thomas (2011). *Maskuliniteter: kritik, tendenser, trender*. 1. uppl. Malmö: Liber
- Hirdman, Yvonne (2001). *Genus: om det stabila föränderliga former*. 1. uppl. Malmö: Liber
- Hirdman, Yvonne (1988). Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. 1988:3 s. 49-63
- Kimmel, Michael (2005). *Men, Masculinity and the Rape Culture*. I Buchwald, Emilie, Fletcher, Pamela R & Roth, Martha (red.) (2005). *Transforming a Rape Culture*. Minneapolis, Minn.: Milkweed Editions, ss. 139-157.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur

Miedzian, Myriam (2005). *How Rape Is Encouraged in American Boys and What We Can Do to Stop It*. I Buchwald, Emilie, Fletcher, Pamela R & Roth, Martha (red.) (2005). *Transforming a Rape Culture*. Minneapolis, Minn.: Milkweed Editions, ss. 159-172.

Orton, Richard S (2005). *Learning to Listen: One Man's Work in the Antirape Movement*. I Buchwald, Emilie, Fletcher, Pamela R & Roth, Martha (red.) (2005). *Transforming a Rape Culture*. Minneapolis, Minn.: Milkweed Editions, ss. 233-248.

Walby, Sylvia (1990). *Theorizing patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell

Wennstam, Katarina (2002). *Flickan och skulden: en bok om samhällets syn på våldtäkt*. Stockholm: Bonnier

Wennstam, Katarina (2005). *En riktig våldtäktsman: en bok om samhällets syn på våldtäkt*. [Ny utg.] Stockholm: Bonnier

Elektroniska källor

Berglin, Anny (2014). Vi lever i en våldtäktskultur. *Aftonbladet*, 26 januari.
Hämtad: <http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/jamstallldhet/article18235601.ab>
[2014-05-21]

Brottsförebyggande Rådet (2014). *Våldtäkt och sexualbrott*.
Hämtad: <http://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html> [2014-05-21]

By, Ulrika & Lagerwall, Katarina (2014). Stor uppslutning för samtyckeslag. *Dagens Nyheter*, 18 januari. Hämtad: <http://www.dn.se/sthlm/stor-uppslutning-for-samtyckeslag/>
[2014-05-21]

Dahl, Svend & Kanakaris, Zandra (2013). Även män måste engagera sig mot mäns våld. *Sveriges kvinno- och tjejjourers Riksförbund*, 2 oktober. Hämtad:
<http://www.kvinnojouren.se/aven-man-maste-engagera-sig-mot-mans-vald-0> [2014-05-21]

FATTA (2014). *FATTA! Mot sexuellt våld, för samtycke!* Hämtad: <http://fatta.nu> [2014-05-21]

Fokus 13: unga och jämställdhet. (2013). Stockholm: Ungdomsstyrelsen
Hämtad: <http://www.mucof.se/publikationer/fokus-13-unga-och-jamstallldhet> [2014-05-21]

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning.
(2002). Stockholm: Vetenskapsrådet. Hämtad:
http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/etikreglerhs.pdf [2014-05-21]

Färdeman, Emelie, Hvitfeldt, Thomas & Irlander, Åsa (2014). *Nationella trygghetsundersökningen 2013: om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ)
Hämtad: http://www.bra.se/download/18.35c681d4143337cb6b29e9/1389357200853/2013_1_NTU_2201.pdf [2014-05-21]

Gustavsson, Hanna (2013) ”No sympathy for whores” – vad är våldtäktskultur?. *Politism*, 13 januari. Hämtad: <http://www.politism.se/genusfolket/no-sympathy-with-whores-vad-ar-en-valdtaktskultur/#post-1875> [2014-05-21]

Heinrich, Jill (2013). The Making of Masculinities: Fighting the Forces of Hierarchy and Hegemony in the High School Setting. *The High School Journal*, Volume 96, Number 2, December/January 2013, pp. 101-115 (Article). Published by The University of North Carolina Press DOI: 10.1353/hsj.2013.0001

Leijonhufvud, Madeleine (2014). Missförstånd kring ny sexualbrottslag. *Svenska Dagbladet*, 3 februari. Hämtad: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/missforstand-kring-ny-sexualbrottslag_8955680.svd [2014-05-21]

Män för jämställdhet (2014). *FATTA MAN!*. Hämtad: <http://www.mfj.se/fatta-man/> [2014-05-21]

Nationellt centrum för kvinnofrid (2014). *Fakta och definitioner A-Ö*. Hämtad: http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/Om_kunskapsbanken/A_-_O/ [2014-05-21]

Polisen (2014). *Sexualbrott – Lagar och fakta*. Hämtad: <http://polisen.se/Lagar-och-regler/Om-olika-brott/Fakta-om-sexualbrott/> [2014-05-21]

Schyman, Gudrun (2014). Feministbrev 106 – Befria manligheten från våldsmonopolet!. *Gudrun Schyman*, 30 mars. Hämtad: <http://www.schyman.se/?p=753> [2014-05-21]

Sveriges Kvinno- och tjejjourers Riksförbund (2013). Skärpt lagstiftning kring sexualbrott. *SKR*, 18 juni. Hämtad: <http://www.kvinnojouren.se/en-skarpt-sexualbrottslagstiftning> [2014-05-21]

Tuvhag, Emmylou (2013). Sexlagstiftning får kritik efter dom. *Svenska Dagbladet*, 29 september. Hämtad: http://www.svd.se/nyheter/stockholm/sexlagstiftning-far-kritik-efter-dom_8564154.svd [2014-05-21]

Unga och våld en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter. (2013). Stockholm: Ungdomsstyrelsen
Hämtad: <http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/ff8080813c5c4039013c94cf178b0000/publikation-unga-och-vald.pdf> [2014-05-21]

Wennstam, Katarina (2013). Sluta utgå från att männen är dumma. *Aftonbladet*, 2 oktober. Hämtad: <http://www.aftonbladet.se/debatt/article17581671.ab> [2014-05-21]

Wennstam, Katarina (2014). Mannen och skulden. *Sydsvenskan*, 18 januari. Hämtad: <http://www.sydsvenskan.se/kultur--nojen/mannen-och-skulden/> [2014-05-21]

Wigerström, Ebba (2014). Justitiekottet begär utredning av ”samtyckeslag” och den låga uppkläringen av våldtäkt. *Dagens Juridik*, 19 februari. Hämtad: <http://www.dagensjuridik.se/2014/02/justitiekottet-begar-utredning-av-samtyckeslag-och-den-laga-uppklaeringen-av-valdtakt> [2014-05-21]

Bilaga 1 [Introduktion diskussions- och intervjuguide]

- Tack för att ni kommit hit och vill medverka!
- Vi kommer nu göra en liten presentation och gå igenom lite formalia som kan vara bra att veta innan vi startar samtalet. Jag heter Tove och kommer vara moderator och det här är Aniara som kommer vara observatör.
- Detta gruppsamtal kommer att röra sig kring temat våldtäkt och mäns tankar och känslor kring det. Vi har förberett ett antal frågor för att komma igång och tanken är att ni ska diskutera dessa med varandra, inget svar är rätt eller fel! Vi hoppas att vi lyckats skapa en avslappnad stämning och att ni är bekväma i situationen. För oss är detta en kurs i metod där vi ska träna på att hålla intervjuer.
- Ni är helt anonyma och endast jag och Aniara har tillgång till det insamlade materialet. Intervjun kommer att transkriberas och senare analyseras. Analysmaterialet kommer senare presenteras i ett paper som endast vår kursansvariga kommer att läsa.
- Ni får när som helst avbryta ert deltagande i samtalet.
- Samtalet kommer att hålla på mellan 60-90 minuter.
- Är det okej att vi spelar in samtalet?
- Är det okej att vi kanske kommer att citera er? Givetvis anonymt!
- Var vänliga stäng av mobilen.
- Har ni några frågor innan vi börjar?

Bilaga 2 [Diskussionsguide]

Introduktionsfrågor: Makt och jämställdhet (håll kort, ca 5 min)

1) *Tycker ni att män och kvinnor i Sverige har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter? Alltså, är Sverige ett jämställt land? (→ På vilket sätt?)*

Fokusfrågor: Män i fokus (håll kort, ca 10 min)

2) *Finns det vissa förväntningar på unga män i Sverige idag? Hur "ska" en ung man vara? Går det att uppnå dessa förväntningar?*

3) *Vem/vilka var er förebild under barndomen? Hur ser det ut nu? (Någon ni ser upp till, beundrar, respekterar...)*

4) *85 % av de som misstänks för misshandelsbrott är män. Varför tror ni att det är just män som till största del begår våldsbrott?*

Fokusfrågor: Våldtäkt (ca 15 min)

5) *98 % av de som misstänks för sexualbrott (våldtäkt, sexuellt ofredande, sexuellt tvång, utnyttjande) är män, där unga män är överrepresenterade. Varför tror ni att det är just män som till största del begår sexualbrott?*

6) *År 2012 anmäldes 6320 fall av våldtäkt. 36 % av dessa ledde till friande dom och antalet friande domar verkar öka år för år. Vad tror ni det finns för orsaker till att så stor andel polisanmälda våldtäkter leder till friande dom?*

7) *Vem är en typisk våldtäktsman?*

Fokusfrågor: Lösning och ansvar (ca 25 min)

8) *Tror ni att det kan finnas ett samhälle fritt från våldtäkter? Hur tror ni att man skulle kunna motverka våldtäkter?*

9) *Vart ligger ansvaret att förhindra våldtäkter och sexuellt våld? (→ Staten, politiker, polis, skola, män/kvinnor, individen som begått brottet...)*

10) *Debatten kring våldtäkt leds till stor del av kvinnor, bland annat feministiska nätverk, kvinnojourer, kvinnliga debattörer och så vidare. Upplever ni att män har ett kollektivt ansvar för att arbeta aktivt mot våldtäkter? → Hur skulle detta arbete i så fall se ut?*

11) *Män för Jämställdhet och organisationen FATTA har ett gemensamt projekt som heter FATTA MAN. Det handlar om att män ska reflektera kring sexuellt våld och ta ansvar. Vad tycker ni om det? (ca 5 min)*

Bilaga 3 [Intervjuguide]

- Vad tyckte du om gruppdiskussionen? Hur gick det att prata om dessa ämnen i grupp?
- Finns det någonting du har tänkt på sedan vi sågs sist? Något du vill prata om?
- (- Finns det vissa förväntningar på en ung man idag? Hur "ska" en ung man vara? Går det att uppnå dessa förväntningar?)
- Det pratades under gruppdiskussionen om att våldtäkt var något som var svårt att relatera till/sätta sig in i och därför svårt att förhindra, hur känner/tänker du kring detta?
- Tror du att detta kan ha någonting att göra med att män och kvinnor är "uppdelade" i samhället? Tror du män ser på kvinnor som jämlikar?
- 98 % av de som misstänks för sexualbrott (våldtäkt, sexuellt ofredande, sexuellt tvång, utnyttjande) är män, där unga män är överrepresenterade. *Vad tror du är orsaken till att en man våldtar en kvinna?*
- *Vad är för slags man som begår sådana här handlingar?*
- *Vart tror du de flesta våldtäkter sker?*
- *Tror ni att det kan det finnas ett samhälle fritt från våldtäkter? Hur kan man uppnå ett sådant samhälle?*
- *Vart ligger ansvaret att förhindra våldtäkter och sexuellt våld som utövas av män? (→ Staten, politiker, polis, skola, män/kvinnor, individen som begått brottet...)*
- Debatten kring våldtäkt leds till stor del av kvinnor, bland annat feministiska nätverk, kvinnojourer, kvinnliga debattörer och så vidare. *Upplever ni att män har ett kollektivt ansvar för att arbeta aktivt mot våldtäkter? → Hur skulle detta arbete i så fall se ut?*